

Humanitaarista konfliktijournalismia

Millaista on konflikteihin erikoistuneen journalistin työ?

Mirja Vainio

<p>Tekijä tai tekijät Mirja Vainio</p>	<p>Ryhmätunnus tai aloitusvuosi kevät 2012</p>
<p>Raportin nimi Humanitaarista konfliktijournalismia Millaista on konflikteihin erikoistuneen journalistin työ?</p>	<p>Sivu- ja liitesivumäärä 57</p>
<p>Opettajat tai ohjaajat Miisa Jääskeläinen</p>	
<p>Tässä opinnäytetyössä selvitetään, millaista on konflikteihin erikoistuneen journalistin työ ulkomailla. Vastauksia haetaan erityisesti seuraaviin kysymyksiin: Mitä konfliktijournalistina toimiminen ammatillisesti tekijältään vaatii? Kuinka kentällä toimitaan journalismin eettisiä tavoitteita kunnioittaen? Miten konfliktijournalisti käsittelee maailmalla kohtaamaansa epäoikeudenmukaisuutta?</p> <p>Opinnäytetyöstä on rajattu pois perinteinen nopeatempoinen ulkomaanuutisraportointi. Konfliktijournalismi mielletään usein sotaraportoinniksi, mutta tässä työssä käsitettä laajennetaan esittelemällä tutkivampi ja inhimillisempi lähestymistapa ulkomaanjournalismiin. Työssä keskitytään erityisesti sodan tai luonnonkatastrofin luoman jälkitilan parissa työskentelyyn. Keskiössä ovat yhteiskunnallisten epäkohtien esiintuominen yksilön kautta.</p> <p>Työn lähtökohtana ovat tekijän henkilökohtaiset kokemukset opintomatkalta Georgian pakolaisleiriin huhtikuussa 2014. Opinnäytetyössä käytetty tutkimusmenetelmä on kvalitatiivinen, ja tavoitteena on erityisesti pohdiskeleva ote. Tärkeimpänä tiedonlähteenä ovat kolme kokenutta konfliktialueilla toiminutta journalistia, jotka haastateltiin helmi-maaliskuussa 2015.</p> <p>Konfliktijournalistina toimimista käsitellään tässä opinnäytetyössä kolmesta eri näkökulmasta: ensin tarkastellaan konfliktialueella työskentelyn ammatillisia vaatimuksia. Toisessa osiossa pohditaan konfliktijournalistin eteen tulevia eettisiä valintatilanteita esimerkkien avulla. Kolmannessa osiossa perehdytään siihen, miten konfliktijournalisti käsittelee omia sisäisiä konfliktejaan.</p> <p>Tutkimuksesta käy ilmi, että haastateltavia yhdistävät tietynlaiset periaatteet, toimintatavat sekä -ympäristö. Konfliktijournalistin työssä kaikki haastateltavat korostivat etukäteen perehtymisen tärkeyttä sekä luottamussuhdetta kanssatoimijoihin. Eettisissä valinnoissa ja selviytymiskeinoissa nousi esiin kokemuksen tuoma varmuus sekä kyky perustella niinselke kuin toisille omia ammatillisia valintoja. Tutkimustuloksista nousevaa journalismin muotoa nimitetään tässä työssä humanitaariseksi konfliktijournalismiksi.</p>	
<p>Asiasanat Tutkiva journalismi, ulkomaantoimittajat, etiikka, kulttuurien välinen viestintä, kuvajournalismi, kirjeenvaihtajat</p>	

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Taustaa ja tulevaisuuden näkymiä	3
2.1	Keskeisimpien käsitteiden määrittely.....	3
2.2	Krimin sodasta Pariisin ampumavälikohtaukseen.....	5
2.3	Mihin konfliktijournalismia tarvitaan?	9
3	Tutkimusmenetelmät.....	12
3.1	Aineisto	12
3.2	Haastateltavien esittely	15
3.2.1	Maria Seppälä, ohjaaja-toimittaja	15
3.2.2	Rauli Virtanen, ulkomaankirjeenvaihtaja.....	16
3.2.3	Meeri Koutaniemi, kuvajournalisti.....	16
4	Toimijana konfliktialueella	17
4.1	Ammatilliset vaatimukset.....	17
4.1.1	Mihin ja miten on varauduttava?.....	17
4.1.1	Haastateltavan kohtaaminen.....	22
4.1.2	Vaaratilanteet ja pelon voittaminen	26
4.1.1	Merkityksetön objektiivisuus?	30
4.2	Eettisten valintojen tekijä.....	33
4.2.1	Case 1. Koutaniemi: Kenellä on oikeus?	35
4.2.2	Case 2. Virtanen: Mitä voi julkaista?.....	39
4.2.3	Case 3. Seppälä: Ketä saa auttaa?.....	41
4.3	Henkisistä konflikteista selviytyminen.....	44
4.3.1	Kahden todellisuuden konflikti	44
4.3.2	Keinot selviytyä, syyt jatkaa	47
5	Pohdinta.....	52
	Lähteet	56

1 Johdanto

Syksyllä 2013 reportaasikuvaamista käsittelevälle kurssillemme oli kutsuttu vieraileva luennoitsija. Valokuvaaja Meeri Koutaniemi jakoi meille toimittajaopiskelijoille tarinansa siitä, kuinka hän 19-vuotiaana otti lennon Intiaan jonkin vahvan sisäisen tunteensa ohjaamana. Hän näytti myös valokuvia projektistaan, jonka kohteena oli väärän lääkityksen vuoksi sokeutunut etiopialainen orpopyttö Aster. Luottamussiteen luominen valokuvattavaan oli vaatinut aikaa ja omistautumista. ”Miksi kuvaat vain ikäviä asioita?” Koutaniemi kertoi itseltään usein kysyttävän. ”Päinvastoin, kuvissani on aina läsnä kolme asiaa: taistelutahto, selviytymiskyky ja toivo.” Vastaus jäi pyörimään mieleeni.

Seuraavana keväänä 2014 koulussamme järjestettiin ensimmäistä kertaa Sananvapaus ja konfliktijournalismi -kurssi. Tulin valituksi yhdeksi 20:sta Georgiaan opintomatkalalle lähtevästä. Matkan aikana vierailimme kahdessa pakolaisleirissä Etelä-Ossetian rajan tuntumassa ja teimme sieltä haastatteluja. Olen aina ollut kiinnostunut ihmisten kyvystä selviytyä asioista, joista kaiken järjen mukaan olisi mahdotonta selviytyä. Journalismissa minua ovat kiehtoneet eettiset kysymykset, jotka nousivat voimakkaina pintaan Georgian matkamme aikana. Ulkomaanjournalismissa ja erityisesti konfliktialueilla työskentelyssä yhdistyi yllättäen monta itseäni kiinnostavaa asiaa.

Lopputyöni käsittelee konfliktijournalistina työskentelyä, sillä matkani Georgiaan jätti mieleeni vielä lukemattomia kysymyksiä. Työni kantava pohja on oma oppimisprosessini, jota tätä opinnäytetyötä varten tekemäni tutkimus on jatkanut ja vahvistanut. Kokemus on avannut itselleni uuden tavan tarkastella konfliktialueilta raportoimista. Haluan tällä opinnäytetyöllä laajentaa näkemystä konfliktijournalismista ja auttaa ymmärtämään konfliktijournalistina toimimisen vaatimuksia.

Nopeatempoisen ulkomaan uutisoinnin sijaan keskityn tässä työssä tutkivampaan ja enemmän aikaa vievään konfliktijournalismiin. En puhu sodan keskellä työskentelystä, vaan sodan jälkitilasta, vähemmistöjen ja ihmioikeuksien puolustamisesta, pakolaisista. Halusin selvittää, mitä konfliktialueella työskentelevät ammattilaiset joutuvat työssään kohtaamaan ja mitkä ovat heidän keinonsa selviytyä. Tämän vuoksi työni pääpaino on kolmen kokeneen haastattelemani asiantuntijan kokemuksissa. Olen käynyt heidän kanssaan puolistrukturoidut teemahaastattelut, joita ohjasi tärkein tutkimuskysymykseni: *Millaista on työskennellä ulkomailla konfliktien parissa?* sekä alakysymykseni: *Mitä konfliktijournalistina toiminen ammatillisella tasolla haastateltaviltani vaatii?* ja *Miten haastateltavani käsittelevät työstä aiheutuvia omia sisäisiä konfliktejaan?*

Aloitan määrittelemällä muutamia työni kannalta olennaisia käsitteitä. Sivuan ulkomaantoimittamisen taustoja ja pohdin, miltä konfliktijournalismin tulevaisuus näyttää. Tämän jälkeen esittelen tutkimukseni tärkeimmät tietolähteet: YLE:n toimittajaohjaaja Maria Sepälän, ulkomaankirjeenvaihtaja Rauli Virtasen ja kuvajournalisti Meeri Koutaniemen. Kaikki kolme ovat aloittaneet uransa nuorena ja toimivat yhä aktiivisesti konfliktijournalismin parissa. Heidän kertomustensa ja kokemuksensa avulla käyn läpi tutkimukseni kolme osiota, jotka muodostavat kokonaiskuvan toimijasta konfliktialueella. Ensin käsittelen konfliktialueella työskentelevän ammatillisia vaatimuksia eli konkreettisesti sitä, miten haastateltavieni työ eroaa kotitoimituksessa ulkomaanuutisia tekevän työstä. Tämän jälkeen nostan esiin jokaisen haastateltavani uralta yhden tilanteen, jossa he ovat joutuneet pohtimaan omaa toimintaansa ja eettisiä valintojaan. Viimeisessä osiossa tutkin, minkälaisista konflikteista haastateltavieni arki koostuu ja, mistä he ammentavat voimaa jatkaa työsäään eteenpäin.

Tämän opinnäytetyön koostamisen aikana maailmalla on tapahtunut paljon järkyttäviä asioita, joita olen nyt katsellut eri perspektiivistä kuin aiemmin: Ukrainan kärjistynyt aseellinen konfliktitilanne, Länsi-Afrikassa myllertävä Ebola-epidemia, Isisin verkossa jakamat toimittajien mestausvideot, malesialaiskoneen katoaminen ja vuoden 2015 alussa Pariisissa tapahtunut hyökkäys satiirilehti Charlie Hebdon toimitukseen. Huomaan olevani nykyisin entistä kiinnostuneempi ulkomailla tapahtuvista yhteiskunnallisesti merkittävistä asioista ja katsovani entistäkin kriittisemmin myös median tapaan tuoda näitä tapahtumia tietoisuuteemme.

2 Taustaa ja tulevaisuuden näkymiä

2.1 Keskeisimpien käsitteiden määrittely

Konflikti. Konfliktilla tarkoitetaan riitaa tai etujen yhteentörmäystä. Virallisesti konflikti määritellään pyrkimysten tai tavoitteiden psyykkiseksi vastakkaisuudeksi (Koukkunen 2002). Ulkomaantoimittajuuden kannalta konfliktit nähdään yleensä *aseellisina konflikteina* eli sotatilanteina. Puhutaan myös *jäätyneestä konfliktista* eli alueesta, jossa ei enää käydä aktiivista taistelua, mutta taistelun aiheuttamat tai siihen johtaneet ristiriidat ovat yhä ratkaisematta. (Pukkila 2013). Konflikti saattaa syntyä myös esimerkiksi *luonnonvaroja* tai *infrastruktuuria* koskevista kahden osapuolen erimielisyyksistä.

Kriisialue. Kriisillä tarkoitetaan jyrkkää äkillistä muutosta. Poliitikassa kriisi merkitsee erimielisyyksien tai vaikeuksien aiheuttamaa tasapainon rikkoutumista. (Koukkunen 2002.) Ulkomaanjournalismissa kriisillä viitataan usein sodan tai luonnonkatastrofin aiheuttamaan sekavaan tilaan, joka tapahtumapaikalle syntyy. Kriisialueisiin liittyvät usein journalisteille tiedonhankinnan kannalta tärkeät paikat, kuten sairaalat ja *pakolaisleirit*. Pakolaiset ovat joko maansisäisiä evakkoja, jotka ovat joutuneet lähtemään kotoaan, mutta eivät ole poistuneet kotimaastaan, tai kansainvälisessä suojeluksessa kotimaansa rajojen ulkopuolella olevia. Heillä on joko perusteltua aihetta pelätä joutuvansa vainotuksi tai he ovat kotimaassaan vallitsevan kriisitilanteen vuoksi kykenemättömiä tai haluttomia palaamaan kotimaahansa. (Suomen Pakolaisapu.)

Ulkomaihin erikoistunut journalisti. Ulkomaanuutisten parissa työskenteleviä journalisteja kutsutaan yleensä *ulkomaantoimittajiksi* tai *ulkomaankirjeenvaihtajiksi*. Heitä erottaa sijainti: ulkomaantoimittajan pääasiallinen työpaikka on kotimaassa, kun taas kirjeenvaihtajan on ulkomailla. Molemmat ovat kuitenkin yleensä työsopimussuhteisia eli työskentelevät jollekin tietylle toimeksiantajalle. (Uskali 2007, 51.) Nykyisin ulkomailla työskentelee myös joukko *freelancereita*, jotka tekevät töitä eri toimeksiantajille tai omalle yritykselleen. Kriisialueilla toimiseen erikoistunutta toimittajaa kutsutaan usein *sotakirjeenvaihtajaksi* tai *sotajournalistiksi*, mutta tätä nykyä myös *kriisi-* tai *konfliktijournalistiksi* (Uskali 2007, 183).

Yhteystoimittaja eli fikseri. Jokainen ulkomailla työskentelevä toimittaja tarvitsee jossain vaiheessa avukseen paikallisen henkilön, joka auttaa kulttuurillisesti ja toiminnallisesti haastavissa ympäristöissä. Fikserit auttavat esimerkiksi haastattelujen järjestämisessä ja toimivat usein *oppaina* ja *tulkkeina* eli kielenkääntäjinä. (Uskali 2007, 53.)

Uutisjournalismin ja tutkivan journalismin erot. Sekä uutis- että tutkivan journalismin tehtävä on välittää tietoa, mutta uutisjournalismi myös viihdyttää kun taas tutkiva journalismi valvoo. Uutisjournalismissa reagoidaan ajankohtaisiin aiheisiin ja tapahtumiin, kun taas tutkivassa journalismissa aihevalinta on usein ajaton ja pohjautuu toimittajan omiin intresseihin. Nopeassa aikataulussa tehdyn uutisjutun julkaisusta ei usein aiheudu jatko-seuraamuksia, kun taas ajan kanssa tehty tutkiva journalismi johtaa usein painostukseen joko journalistia itseään tai mediaa kohtaan. (Kuutti 2002, 31.)

Vaihtoehtoinen ulkomaanjournalismi on usein tutkivaa journalismia, joka kuitenkin pyrkii saamaan uutisjournalismin kaltaista näkyvyyttä. Sen tavoitteena on tuoda esiin perinteistä länsimaista ulkomaan uutisointia laajempia näkökulmia, kuten kehitysmaauutisointi, tai käyttää erilaista uutistuotantotapaa, kuten kansalaisjournalismi (Uskali, 2007, 238). Vaihtoehtoiseen journalismiin on uutisjournalismia helpompaa ottaa myös ihmisläheinen eli *humanitaarinen* näkökulma, joka määritellään seikkaperäisemmin luvussa 2.2.3. Humanitaarisen työn virallinen määritelmä on ihmisen parasta tarkoittava, ihmisystävällinen ja usein hyväntekeväisyyttä edustava (Koukkunen 2002).

Kiintymysjournalismi. BBC:n kriisitoimittaja Martin Bellin kehittämä käsite ”*Journalism of Attachment*”, kiintymysjournalismi, syntyi kehittäjänsä omien kokemusten pohjalta Sarajevossa Bosnian sodan aikaan 1992. Sotakirjeenvaihtajat päättivät tuolloin ottaa yhdeksi tärkeimmistä tehtävistään ihmisten kärsimyksen esiintuomisen. (Flinkkilä, 2014.) Kiintymysjournalismia tehdessä on kuitenkin oltava tarkkana, ettei tapahtumakuvaus käänny *sokkijournalismiksi*. Sokkitilalla tarkoitetaan voimakkaan järkytyksen aiheuttamaan psyykkistä lamaantumista, joka vähitellen tasaantuu (Koukkunen 2002). Parhaimmillaan sokkijournalismi tekee tilaa lisätiedolle hetkellisen hämmennyksen jälkeen, pahimmillaan taas vaurioittaa ihmistä (Koutaniemi 2.3.2015).

Journalismin etiikka. Etiikalla on alun perin tarkoitettu filosofian haaraa, joka pyrkii selvittämään ihmisten tekojen, pyrkimysten ja arvostusten hyväksyttävyyttä ja tuomittavuutta. Etiikan käsitteeseen liittyy läheisesti moraali, jolla tarkoitetaan yhteisön tai yksilön käsityksiä oikeasta ja väärästä, hyvästä ja pahasta. (Koukkunen 2002.) Journalismissa etiikan käsitteeseen liitetään usein käsitteet *sananvapaus, yksityisyydensuoja ja objektiivisuus*. Suomessa sananvapaus määritellään perustuslaissa, ja sen mukaan jokaisella ihmisellä on oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä (Mäntylä 2008, 9). Yksilön suoja puolestaan liittyy kysymykseen siitä, missä ja miten ihmisiä saa tai ei saa käsitellä julkisuudessa (Mäntylä 2008, 146). Objektiivisuudella tarkoitetaan tosiasiallista journalistista raportointia, jossa kuvataan todellisuudessa vallitsevaa asiantilaa ilman tulkintoja. (Lehtinen, 2013.)

2.2 Krimin sodasta Pariisin ampumavälikohtaukseen

Jotta voimme pohtia ja arvioida ulkomaantoimittajan roolia tänä päivänä, on paitsi välttämätöntä myös mielenkiintoista vilkaista ulkomaantoimittamisen historiaan. Mistä ulkomaantoimittaminen aikanaan lähti ja minkälaisien vaikeuksien kanssa se nyt kamppailee? Mediakentällä tapahtuneet mullistukset ovat muuttaneet käytäntöjä ulkomaanuutisten tuottamisessa, mutta myös lisänneet haasteita yleisön tavoittamiseen.

Kun puhutaan ulkomaanuutisoinnin alkuvaiheista, puhutaan sotajournalismista. Sotakirjeenvaihtajat kuuluivat aikanaan ensimmäisten toimittajien joukkoon (Uskali 2007, 185). Konfliktijournalisti James Rodgersin mukaan (2012, 10) kirjeenvaihtajien oma sitoutuminen, politiikka ja teknologia ovat kolme suurinta tekijää, jotka sota-aikana muovasivat konfliktiraportointia siihen mitä se tänä päivänä on. Alkupisteenä pidetään Krimin sotaa 1850-luvulla. Sotauutisista kilpailivat kaikki maailman johtavat sanomalehdet ja uutistoimistot, eikä kustannuksissa säästely (Uskali 2007, 185).

Sotakirjeenvaihtajien kulta-aika sijoittui Amerikan sisällissodan ja ensimmäisen maailmansodan välille: lehtien levikit olivat kasvussa, lennätin toi uutisointiin uutta nopeutta eikä sotasensuuri ollut vielä kehittynyt. (Uskali 2007, 185.) Ensimmäinen maailmansota muutti kokonaan länsimaisen käsityksen konflikteista. Tekniikan kehitys näkyi myös sodankäynnissä ja romutti sankarilliset ratsuväkitarinat. Toisaalta kirjeenvaihtajat, jotka lähtivät sodan keskelle, hyötyivät nopeasti kehittyvistä kommunikointivälineistä, mutta heistä tehtiin myös sensuurin uhreja. (Rodgers 2012, 12–13.)

Suomessa ei luonnollisesti omaa ulkomaankirjeenvaihtajaverkostoa vielä 1800-luvulla ollut. Kotitoimituksissa lähinnä käännettiin ja referoitiin muualla maailmassa julkaistuja ulkomaanjuttuja. (Uskali 2007, 50.) Lehtien ulkomaanosastoa pidettiin Suomessa toissijaisena oikeastaan aina 1910-luvulle saakka, kunnes Päivälehdessä ulkomaantoimittaja Tekla Hultin ryhtyi kirjoittamaan kommentoivia tekstejä uutistapahtumista. Pääkaupungin lehdet ymmärsivät vähitellen ulkomaanuutisten merkityksen tehokkaana myyntivalttina. (Uskali 2007, 67.)

Ulkomaanuutistoimistot löivät itsensä Suomessa lopullisesti läpi ensimmäisen maailmansodan aikaan, jolloin Helsingin Sanomat ja Uusi Suomi aloittivat ensimmäisinä ulkomaankirjeenvaihtajaverkostonsa rakentamisen. Toinen maailmansota kuitenkin lamautti kirjeenvaihtajatoiminnot ja niitä ryhdyttiin elvyttämään vasta 1950-luvulla. Seuraavalla vuosikymmenellä Yleisradioon ja Suomen Tietotoimistoon palkattiin omat kirjeenvaihtajat, ja

myöhemmin 1980-luvulta lähtien esimerkiksi Kauppalehdessä, Aamulehdessä, MTV3:ssa ja Etelä-Suomen Sanomissa ryhdyttiin luomaan omia kirjeenvaihtajaverkostoja. STT, Helsingin Sanomat ja erityisesti Yleisradio ovat kokonsa ja pitkän traditionsa vuoksi säilyttäneet johtoasemansa ulkomaan uutisten välittämisessä aina näihin päiviin asti (Uskali 2007, 67–69.)

Krimin sodan ajoista ulkomaan uutisoinnin käytännöt ovat muokkautuneet teknisen kehityksen myötä: kansalliset rajat rikkoutuivat ensin radioaaltojen avulla ja myöhemmin satelliitit merkitsivät vallankumousta koko joukkoviestinnälle. 1960-luvulta eteenpäin kuvien siirto oli nopeampaa ja helpompaa. (Uskali 2007, 125.) Jos toinen maailmansota oli radion voittokulkua, Vietnam oli ensimmäinen laajalti televisioitu sota. Vietnamin sodan aikana televisio vakiinnutti valta-asemansa konfliktiraportoinnissa suurille yleisölle. (Rodgers 2012, 15–17.) Ulkomaan uutisointi oli ennen kaikkea tv-kuvaa, joka ei katsojaa säästellyt. CBS:n sotakirjeenvaihtaja Morley Safer totesi, että ”jokaisessa filminpätkässä oli sodanvastainen sävy, koska ne eivät romantisoineet. Taisteluissa miehet eivät kuolleet siististi, saaneet luotia sydämeen, vaan räjähtivät kappaleiksi. Televisio näytti tämän.” (Uskali 2007, 121–123.)

Ulkomaanmedia on aina ollut yksi sodan välineistä. Vasta vuosina 1990–1991 käydyin Persianlahden sodan jälkeen journalismia ryhdyttiin tarkastelemaan itsekriittisemmin. Alettiin viimein tiedostaa, että media oli osa sotapropagandaa mitä suuremmissa määrin. Toisen ison sysäyksen median toiminnan tarkasteluun antoivat syyskuu yhdennentoista terrori-iskut ja Afganistanin sota vuonna 2001. Toimittajat olivat entistä tietoisempia siitä, että heidän työtään, erityisesti kriisiviestinnän yhteydessä, monitoroitaisiin tarkasti. (Uskali 2007, 85–86.)

Länsimainen media, varsinkin amerikkalaiset ja britit, hallitsivat uutisvälitystä vuosikymmeniä. Länsimaihin oli myös ehtinyt kehittyä kuvajournalismin traditio, jonka mukana toimituksissa sensuroitiin sodan raaimmat kuvat (Uskali 2007, 122). Vasta Afganistanin sota vuonna 2001 muutti asetelmaa, sillä tv-uutiskuvien kontrolli ei enää kuulunutkaan yksin länsimaille, vaan qatarilainen tv-asema al-Jazeera ryhtyi tuottamaan omia tv-lähetyksiään. Arabi-tv-kanavat ovat tuoneet uusia näkökulmia erityisesti Lähi-idän uutisointiin ja länsimaita raaemmilli kuvillaan ehkä antaneet sodille takaisin niiden ”todelliset kasvot”. (Uskali 2007, 134.)

Vuosikymmenten aikana tekniikka on siis kehittynyt ja median itsekriittisyys lisääntynyt, mutta kansalaisjournalismin nousua ei ole syytä unohtaa. Irakissa 2003 bloggaajat todistivat pystyvänsä sekä täydentämään että haastamaan perinteisen median, ja osa heistä oli

taisteluun osallistujia. Siviilin, sotilaan ja journalistin väliset rajat ovat siitä lähtien alkaneet hämärtyä. (Rodgers 2012, 23.) Vuonna 2004 turistien ja paikallisten ihmisten digitaalikamerat kuvasivat luonnonkatastrofia ensimmäistä kertaa ennen kuin uutiskuvatoimitukset olivat edes päässeet paikan päälle. Kaakkois-Aasian rannikolle iskeytynyt tsunami nosti esimerkiksi Suomessa harrastelijasivusto sukellus.fi:n tärkeäksi tiedonlähteeksi, sillä se onnistui tiedottamaan katastrofialueelta mediajättiläisiä nopeammin ja tarkemmin. (Uskali 2007, 198–200.)

Valitettavasti myös erilaiset ääriliikkeet, kuten Isis, al-Qaida ja Boko Haram ovat ymmärtäneet internetin vaivattomuuden ja vallanneet sosiaalisen median kauhun kanavikseen. Elokuussa 2014 Isis pani jakeluun videon, jossa jihadististi mestasi amerikkalaistoimittajan. Näitä videoita linkittämällä ihmiset tekevät puoliksi tiedostamattaan terrorijärjestöjä entistäkin tunnetuimmiksi ja auttavat niitä keräämään kannattajia. (Virtanen 2014, 373–375.)

Nykypäivän mediataloille kansalaisjournalismi ja vallitseva heikko taloustilanne ovat asettaneet haasteita. Varsinkin kalliista ulkomaanjournalismista resursseja karsitaan jatkuvasti. Moni näkee ongelmana myös sen, että yleisölle välitettävä ulkomaanuutisten maailmankuva on ylikorostetun länsimaalainen (Uskali 2007, 19). Tämä johtuu pitkälti siitä, että maailman median huomio on kautta aikojen suuntautunut amerikkalaisten intressien mukaisesti. Suomessakin ulkomaanuutisoinnissa korostuvat naapurivaltiot, suuret Länsi-Euroopan maat sekä sellaiset kauemmat maat, joihin Suomella on jokin selvä yhteys. (Uskali 2007, 37, 17–18.) Yleisön tehtäväksi jää korjausliikkeen tekeminen, kun he seuraavat ulkomaan tapahtumia. Osa onkin alkanut etsiä perinteiselle medialle vaihtoehtoisia tiedonlähteitä, kuten dokumentteja, internet-lähteitä ja kirjallisuutta. (Uskali 2007, 246.)

Lukijalle oma aktivoituminen tiedonhankinnassa on hyvästä siksikin, että perinteisessä mediassa vain yksi merkittävä ulkomaanaihe voi olla ykkösuutisena kerrallaan, ja saada laajaa julkisuutta (Uskali 2007, 190). Kun tilanne Balkanilla oli pahimmillaan vuonna 1994, Ruandassa oli meneillään 800 000 ihmisen kansanmurha, josta Euroopassa ei juuri kuultu. Viimeisintä esimerkkiä ulkomaanuutisten arvottamisesta ei tarvitse hakea kaukaa: tammikuussa 2015 Pariisissa tehtiin terrori-isku satiirilehti Charlie Hebdon toimitukseen. Iskussa kuoli 12 henkilöä, joukossaan kahdeksan lehden työntekijää. Koko Eurooppa oli kauhun vallassa, ja tapahtumasta tehtiin otsikoita päiväkausia, kun samanaikaisesti ääri-islamistinen järjestö Boko Haram teloitti Nigeriassa 2000 henkeä ja poltti maan tasalle 10 000 asukkaan Bagan kaupungin (Sillanpää 2015).

Weblogit ovat hyvä esimerkki siitä, kuinka aikaisemmin vain medialle kuuluneiden aiheiden käsittely on levinnyt perinteisten uutistoimitusten ulkopuolelle. Bloggaajat ovat jo pi-

demmän aikaa haastaneet avoimesti institutionaalisen ja ammattimaisen journalismin tarjoamalla tietoa uutis- ja ajankohtaisaiheista. (Heinonen & Domingo 2009, 79–80, 83.) Weblogeista on kehittynyt myös tärkeitä tiedonlähteitä paikoista, joihin journalisteilla ei ole pääsyä. Kun Israelin armeija vuonna 2009 esti kansainvälisen median pääsyn Gazaan, palestiinalaiset journalistit ottivat ohjat käsiinsä ja keräsivät vapaaehtoisia, jotka levittivät materiaalia lehdistöille ympäri maailman. (Rodgers 2012, 23.)

Myös monet tutkivaa tai ulkomaanjournalismia tekevät toimittajat ovat kypsyneet siihen, ettei resursseja omien ideoiden toteuttamiseen toimituksissa ole ja ryhtyneet esimerkiksi pitämään blogia. Osa valitsee niin sanotun portfolioyöllisyyden: irrottautumisen kaikesta varmasta ja paikallaan pysyvistä. Se voi olla hyppy köyhempään elämäntapaan, mutta avaa myös ovet itsenäiseen päätöksentekoon, luovuuteen ja mahdollisuuteen kirjoittaa itseään kiinnostavista aiheista. Journalisti-lehti esitteli vuonna 2011 etusivun jutussaan joukon Helsingin Sanomien nimekkäitä toimittajia, jotka jättivät arvostetun työpaikkansa. Työyhteisön voi muodostaa ilman työnantajaakin. (Kolari 2011, 66–67.) Näin ovat tehneet esimerkiksi hitaan journalismin puolesta liputtava Long Play ja visuaaliset näkemyksensä yhdistänyt valokuvaajien Kollektiivi 11, jotka pyrkivät tuomaan heille tärkeitä aiheita yleisön tietoisuuteen omia reittejään pitkin.

Ulkomaanosastolla on kyllä paikkansa vielä tämän päivän toimituksissa, mutta kuinka kauan ja missä muodossa? Tähän opinnäytetyöhön haastattelemani liki 50 vuotta maailmalla kiertänyt toimittaja Rauli Virtanen on huolissaan ulkomaanjournalismin suuntauksesta. Hän sanoo oman ammattikuntansa kuolevan pian sukupuuttoon. Ne harvat kirjeenvaihtajat, joiden varassa uutistenvälityksemme maailmalla on, ovat ylityöllistettyjä. Tiukat aikarajat pakottavat heidät jäämään hotelliin päätteen äärelle sen sijaan, että heillä olisi aikaa jalkautua ihmisten pariin hankkimaan ensikäden tietoa. (Virtanen 4.2.2015.) Onneksi valoakin tunnelin päässä on, kuten Virtanen toteaa:

Media elää niin valtavaa murrosta, ettemme tiedä, mistä kahdenkymmenen vuoden päästä saadaan, en sano luetaan, nämä uutiset. Miten maailmankuvamme muuttuu? Toivottavasti emme umpioidu enempää. - - -

Olen tällä hetkellä luottavainen, että ihmiset ja ennen kaikkea nuori polvi haluaa tietää tästä maailmasta, jonka kanssa ovat tekemisissä. Ei tästä mitään Impivaaraa tule, vaikka jotkut niin haluavatkin. (Rantala & Milonoff 2014.)

2.3 Mihin konfliktijournalismia tarvitaan?

Ulkomaanjournalismi on kasvanut nykyiseen muotoonsa monien vaiheiden kautta. Uskon, että monilla meistä on kyseisestä journalismin suuntauksesta tietynlainen mielikuva, joka historiasta kumpuavista syistä on hyvinkin samankaltainen. Perinteinen länsimainen ulkomaanjournalisointi liitetään usein kansainvälisestä politiikasta, taloudesta ja kriiseistä raportoimiseen, ja lähteinä ovat useimmiten talouden ja politiikan johtohahmot (Uskali 2007, 238). Konfliktijournalismi puolestaan yhdistetään usein sotatilanteesta raportoimiseen.

Näen tärkeäksi selventää, että sotajournalismi on kuitenkin vain osa konfliktijournalismin kenttää. Konflikti itsessään ei aina tarkoita aseellista konfliktia, vaan se voi syntyä esimerkiksi juomaveden puutteesta tai siitä, että suuren patohankkeen tai jalkapallotapahtuman vuoksi tuhannet ihmiset ajetaan kodeistaan. On olemassa ulkomaanjournalismin suuntaus, joka pyrkii tällaisten aseettomien konfliktien esiintuomiseen. Turo Uskali nimittää kirjassaan (2007, 238) tätä suuntausta vaihtoehtoiseksi ulkomaanjournalismiksi.

Suuntauksen pyrkimyksenä on tehdä mahdollisimman laadukasta journalismia, mutta sitoutumatta poliittisiin ja taloudellisiin valtakeskittyymiin. Päinvastoin vaihtoehtoinen ulkomaanjournalismi voi kritisoida valtamedioiden välittämää maailmankuvaa. Se voi myös korostaa esimerkiksi ympäristöongelmiin liittyviä aihevalintoja. Perinteisesti ympäristötoimittajat ovatkin edustaneet tätä ulkomaanjournalismin haaraa. (Uskali 2007, 238–239.) Vaihtoehtoinen ulkomaanjournalismi täyttää myös tutkivan journalismin piirteitä siinä mielessä, että se on usein hyvin perusteellista ja hidasta tehdä.

Vaihtoehtoisessa ulkomaanjournalismissa on mahdollista nostaa esiin myös humanitaarista näkökulmaa: antaa ääni poliittisen johtajan sijaan kansalaiselle, jakaa hänen selviytymistarinsa ja tehdä siten ruohonjuuritason kriisijournalismia. Minun nähdäkseni se voi olla paikan päältä raportoimista, kun tsunami vie mukanaan pienen lapsen koko perheen. Ennen kaikkea se on kuitenkin tuon lapsen selviytymisen jakamista, jotta muulla maailmalla on mahdollisuus kuulla hänen äänensä. Sitä kautta voi myös nousta halu auttaa tuota lasta ja vastaavaan tilanteeseen joutuneita. Tähän opinnäytetyöhöni haastatteleman toimittaja–kuvaajat edustavat juuri tällaista vaihtoehtoista ulkomaanjournalismia, jota tässä työssä tulen käsittelemään ja analysoimaan. Eriyisen kiinnostavan tästä suuntauksesta tekee mielestäni sen tarjoama mahdollisuus korjata monta tämän päivän ulkomaanjournalisoinnissa vallitsevaa epäkohtaa.

Kuten jo edeltävässä alaluvussa 2.2.2 mainitsin, nykypäivän ulkomaanjournalisointia vaivaa muun muassa resurssien puute, kiire ja liiallinen länsimaihien keskittyminen. Kiireen vuoksi

jutuissa kuvattujen asioiden taustoitus jää yhä useammin uupumaan nopeasti tehdyistä raporteista. Kriiseihin ja konflikteihin johtaneiden asioiden selvittäminen on äärimmäisen tärkeää, jotta uutinen palvelisi lukijaa toivotulla tavalla. Näiden ongelmien lisäksi olen tätä lopputyötä tehdessäni pannut merkille vielä kaksi ulkomaan uutisoinnissa näkyvää epäkohtaa. Ensimmäinen on se, että kriisien ja kauhun kuvaaminen on tosiasiasa länsimäisessä mediassa liian siloiteltua. Toinen on se, että näistä kauheuksista huolimatta kehitysmaissa tapahtuu paljon hyviä asioita, joista ei meille kuitenkaan uutisoida.

Mitä kauempana Suomesta kriisi maailmalla tapahtuu, sitä todennäköisemmin negatiivinen uutinen ylittää uutiskynnyksen. Ajattomammat ja ihmisläheisemmät aiheet putoavat ensimmäisenä pääuutislähetyksistä. Siksi ulkomaan uutisoinnin kautta katsellessa maailma näyttää väkivaltaiselta ja kaaottiselta, vaikka todellisuudessa suurin osa maailmasta elää varsin arkista, joskin materiaalisesti köyhää elämää. (Uskali 2007, 73.) Tammikuussa 2015 Helsingin Sanomissa julkaistiin artikkeli, jossa todettiin suomalaisten käsityksen kehitysmaiden tilasta olevan paljon todellisuutta synkempi. Lähes 80 prosenttia suomalaisista uskoi köyhyyden lisääntyneen maailmassa vuoden 1990 jälkeen, kun köyhien osuus on todellisuudessa puolittunut. (Tolonen 2015.) Yhä useammalla kehitysmaissa on myös pääsy kouluun ja internetiin.

Hyvistä ja positiivisista asioista harvoin uutisoidaan, eikä kurjuutta näytetä todellisessa mittakaavassa. Syyrian sodan eturintamassa työskennellyt sotakuvaaja Niklas Meltio kävi aiheesta mielenkiintoista keskustelua Ylen Aamu-tv:ssä vuonna 2012. Häntä haastatellut toimittaja Nicklas Wancke tunnusti nimittäin tehneensä sen mitä monet muutkin suomalaismediat ovat tottuneet tekemään: jättänyt tarkoituksella televisiossa näytettävistä kuvista raaimmat Meltion otokset pois. Kuvaajan itsensä mielestä Suomessa saa sodasta aivan liian silotellun kuvan:

Kaikki, mikä siihen (liian raakaan) kuvaan liittyy, on siellä niin erilaista. Siihen liittyy hajut ja äänet. Kun yrität kuvin kertoa jotain, mitä ikinä sitten näytätkin, se on vain murto-osa todellisuudesta. Musta tuntuu, että kaikkien pitäisi nähdäkin sota joskus ymmärtääkseen, mistä on kysymys, ja maailma näyttäisi varmaan hyvin erilaiselta. Kun se ei ole mahdollista, jonkun täytyy käydä siellä ja näyttää se. Jos me emme saa näyttää sitä täysimittaisena, sellaisena kuin se on, se jotenkin turhauttaa. (Wancke 2012.)

Irakin sodasta vuonna 2004 monet kansainväliset kuvatoimistot välittivät kuvia, joita ei koskaan käytetty. Newsdayn pitkäaikainen kuvaaja Moises Saman totesi silloin amerikkalaisten kyllä ymmärtävän, että he ovat sodassa, mutta eivät halua nähdä sodan todellisia seurauksia. Julkaisulinja säädetään sen mukaan, etteivät lukijat ja mainostajat vihastuisi sodan todellisesta luonteesta kertovista kuvista. Pahimmillaan asioiden kaunistelu johtaa

siihen, ettei lukijoilla ole enää minkäänlaista tietoa asian todellisesta luonteesta. Tästä ollaan huolissaan erityisesti nuorten kohdalla. Glaskow'n yliopiston mediaryhmä teki ke-sällä 2004 Lähi-idän uutisointia koskevan tutkimuksen, jonka mukaan konfliktin historiallinen taustoitus puuttui uutisista melkein tyystin, ja ikäryhmässä 17–22 oli lähes täydellistä tietämättömyyttä Lähi-idän tapahtumista. (Uskali 2007, 20.)

Journalistiikan professori Irene Costera Meijerin vuonna 2007 tehdyssä tutkimuksessa tarkasteltiin nuorten suhtautumista tv-uutisiin ja uutisjournalismiin. Tutkimuksessa havaittiin nuorten kyllä arvostavan uutisia ja pitävän niitä tärkeitä, mutta niiden seuraaminen oli silti vähäistä. Nuorille verkko on ensisijainen tila, jossa he viettävät aikaa, mutta yhteiskunnallisen journalismin osuus laskee juuri siinä mediamuodossa, jota nuorempi polvi kuluttaa eli verkkolehdistä. (Matikainen 2011, 25–29.) Uutistoimituksissa vallitseva trendi vain Suomeen linkitettävistä aihevalinnoista on omiaan vaikuttamaan myös nuorten kiinnostukseen ja vastuullisuuteen ulkomailla tapahtuvista asioista.

Suomessa usein ajatellaan, ettei ulkomailla ja varsinkaan kaukana kehitysmaissa tapahtuvilla asioilla ole yhteyttä meihin. Eihän kukaan halua pahoittaa mieltään lukemalla brasilialaisista paikallisista, jotka koteineen on raivattu pois alta jalkapallon MM-kisojen tieltä. Tähän työhön haastatteleman valokuvaaja Meeri Koutaniemi on tuonut useassa haastattelussaan ilmi, että kyse on kuitenkin samoista teemoista, jotka esiintyvät myös meillä Suomessa. Me kannamme vastuuta monien linkkien kautta: burmalaiset ihmiskaupan uhrit työskentelevät tehtaissa, joissa valmistetaan mehua suomalaisille kuluttajille. Vaikka meillä on asiat hyvin, emme voi ulkoistaa itseämme muusta maailmasta sanomalla, etteivät asiat koske meitä. (Flinkkilä 2014.)

Vaihtoehtoista ulkomaanjournalismia tarvitaan omasta mielestäni juuri tähän: joku tuo tietoisuuteemme asioita, jotka ehkä valtamediassa jäävät sivuseikaksi tai jopa tarkoituksella meille kertomatta. Vuoden 2005 uutisyhteenvetona Helsingin Sanomien Pekka Mykkänen nosti esille ”hiljaisen tsunamin”: kymmenen miljoonan lapsen nälkäkuolema oli jälleen kerran jäänyt muiden katastrofien varjoon mediassa (Uskali 2007, 26).

Mykkäsen sanoma on tärkeä. Tulisi kuitenkin myös miettiä, miten niistä hiljaisistakin katastrofeista ihmisille kerrotaan. Se, mitä ulkomaanuutiset nykyisessä muodossaan pitkälti meille tarjoavat, ovat tietoa konfliktin syntymisestä, etenemisestä ja uhrien lukumäärästä. Se antaa meille jonkinlaisen käsityksen mittasuhteista. Usein kuitenkin vasta henkilökohtainen side luo tapahtumalle merkityksen. Vuonna 2005 maailmassa oli käynnissä 20 eri sotaa (Uskali 2007, 196). Kuinka monesta sinä muistat kuulleesi? Entä kuinka monen niistä selviytyneen tarinan olet lukenut?

3 Tutkimusmenetelmät

3.1 Aineisto

Olen käyttänyt tämän opinnäytetyön aineiston keräämisessä ja analysoimisessa kvalitatiivista eli laadullista tutkimusmetodia. Laadullinen tutkimus soveltuu parhaiten tilanteisiin, joissa tutkittavasta ilmiöstä ei ole aiempaa tietoa, teorioita tai tutkimusta, tai kun ilmiöstä halutaan syvälinen näkemys (Kananen 2010, 41). Nämä olivat molemmat syitä, joiden vuoksi laadullinen menetelmä oli tutkimukseni kannalta parempi.

Aineistoni halusin kerätä pääasiassa asiantuntijahaastattelulla, joka on yksi tyypillisimmistä kvalitatiivisen tutkimuksen aineistokeruutavoista: tutkimuksen kohdejoukko valitaan tarkoituksenmukaisesti, aineisto hankitaan yleensä luonnollisissa ja todellisissa tilanteissa ja tapauksia käsitellään ainutlaatuisina. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2004, 155.) Valitsin haastateltavikseni kolme mahdollisimman erilaista, mutta kokenutta ulkomailla toiminutta henkilöä. Halusin haastatella sekä mies- että naistoimittajia, jotka edustaisivat hieman eri ikäpolvea. Aineistoa monipuolistaakseni valitsin haastateltavikseni kolme samankaltaisissa olosuhteissa työskentelevää, mutta eri välineillä työtään tekevää henkilöä. Heistä Rauli Virtanen on toiminut kirjoittavana toimittajana jo useamman vuosikymmenen, Meeri Koutaniemi on tullut tunnetuksi nimenomaan valokuvaajana ja Maria Seppälä on erikoistunut liikkuvaan kuvaan.

Tärkein kriteerini haastateltavieni valinnassa oli pitkä ja monipuolinen kokemus konfliktijournalistina toimimisesta. Tästä varmistuin parhaiten kuulemalla heidän kaikkien puhuvan työstään jo ennen kuin pyysin heitä haastateltavikseni. Kuten jo johdannossa mainitsin, tapasin Koutaniemen ensimmäisen kerran syksyllä 2013, kun istuin kuulemassa hänen luentoaan koulullamme. Ylellä kaksitoista vuotta kulttuuriosastolla toiminut ja nykyisin myös dokumentteja ohjaava Seppälä oli hänkin yksi Sananvapaus ja konfliktijournalismi -kurssimme luennoitsijoista. Pitkään ulkomaankirjeenvaihtajana ja nykyisin freelancerina toimivaan Rauli Virtaseen minulla oli ilo tutustua viime syksynä pidetyssä FIMAGE-seminaarissa (*Finnish Image Makers Association*), jossa Virtanen oli haastattelemassa Suomessa vierailutta vanhaa ystäväänsä sotakuvaaja Tim Pagea.

Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran mukaan (2004, 155) kvalitatiivisessa tutkimuksessa suositaan ihmistä tiedon keruun instrumenttina. Tällä tarkoitetaan, että tutkija voi luottaa enemmän omiin havaintoihinsa ja tutkittaviensa kanssa käymiinsä keskusteluihin kuin mittausvälineillä hankittuun tietoon. Analyysissa käytetään induktiivista tapaa eli tutkijan pyrkimyksenä on paljastaa odottamattomia uusia asioita tutkimusaineistostaan. Siksi tar-

koitus ei ole testata jotain ennaltamääritettyä teoriaa, vaan kerättyä aineistoa tarkastellaan mahdollisimman yksityiskohtaisesti ja monelta taholta. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2004, 155.)

Tutkimusongelmani oli tämä: *Emme tiedä paljoakaan ulkomailla konfliktien parissa työskentelevistä journalisteista tai heidän työstään.* Olin erityisen kiinnostunut siitä, miten konfliktialueilla työskentelevien ammattilaisten psyyke kestää maailman epäoikeudenmukaisuutta, haastateltavien kohtaamista ja heidän luotaan lähtemistä ja toisaalta myös sitä, että ympäröivä maailma toisinaan kyseenalaistaa heidän työnsä. Halusin opinnäytetyöni olevan myös eräänlainen lyhytdokumentti näiden kolmen asiantuntijan toimintatavoista, elämästä, kasvusta ja heidän maailmankuvansa muuttumisesta. Miksi, millä keinoin ja mitä varten he tätä työtä tekevät?

Valitsin aineistonkeruumenetelmäksi puolistrukturoidun teemahaastattelun. Hahmottelin haastattelua varten tietynlaiset teemat ja pohdin etukäteen niihin liittyviä tarkentavia kysymyksiä. Teemahaastattelun ideana on korostaa tulkintoja ja ihmisten antamia merkityksiä asioille (Tuomi & Sarajärvi 2003, 77). Muotoilin päässäni pyörineet asiat kolmeen tärkeimpään tutkimustani eteenpäin vievään kysymykseen. Pyrin haastatteluissani etsimään vastauksia tärkeimpään ja yksinkertaiseen tutkimuskysymykseeni: *Millaista on työskentelyä ulkomailla konfliktien parissa?* sekä alakysymyksiini: *Mitä konfliktijournalistina toiminen ammatillisella tasolla haastateltaviltani vaatii?* ja *Miten haastateltavani käsittelevät työstä aiheutuvia omia sisäisiä konfliktejaan?*

Istuimme jokaisen haastateltavani kanssa yhdestä kolmeen tuntia keskustellen kokoamistani teemoista. Äänitin jokaisen keskustelun nauhurilla ja litteroin haastattelut sanasta sanaan. Itse tekemieni haastattelujen lisäksi litteroin myös tutkimusaineistona käyttämäni radio- ja videomateriaalin. Litteroinneista poimimani suorat sitaatit ovat työssäni sisennettyinä. Olen siistinyt niistä puhekielisyyttä sisältöä muuttamatta. Haastatteluissa läpikäymäni teemat olivat seuraavat:

1. Miten olen päätenyt konfliktialueilla toimivaksi journalistiksi/kuvaajaksi?
2. Kulttuuritietämyksen ja kielitaidon merkitys ulkomailla toimiessa
3. Objektiivisuus ja eettisyys kriisialueella
4. Pelko ja vaaratilanteet
5. Miten käsittelen erilaisia työhöni liittyviä konflikteja
6. Urani merkityksellisin hetki / Mikä saa minut jatkamaan?

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa sallitaan tutkimussuunnitelman muotoutuvan tutkimuksen edetessä. Suunnitelmaa voidaan muuttaa olosuhteiden mukaisesti. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2004, 155.) Tuomen ja Sarajärven mukaan (2003, 77) on makukysymys pitäydytäänkö kaikkien haastateltavien kanssa samoissa teemoissa ja käydäänkö ne läpi täsmälleen samassa järjestyksessä. Koska sain hankittua erityisesti Koutaniemestä ja Virtasesta paljon tietoa myös muusta aineistoistani, keskityin pohtimaan heidän kanssaan enemmän eettisiä kysymyksiä, työn herättämiä tunteita sekä selviytymiskeinoja. Seppälän kanssa keskustelimme kaikista teemoista laajemmin.

Muulla aineistolla tarkoitan toista tärkeää puolta tutkimusaineistostani. Olen käynyt läpi dokumentteja, tv-, ja radiohaastatteluja, jossa haastateltavani ovat esiintyneet, sekä lue-
nut ja katsonut heidän tuottamaansa materiaalia. Tällä olen pyrkinyt täydentämään kokonaiskuvaa haastateltavistani kriisialueella toimijoina. Seppälän kanssa käymäni pitkän teemahaastattelun lisäksi katsoin hänen ohjaamansa dokumentin *Destination Home* (2014). Koutaniemen tarinaa taustoittaessani suureksi hyödyksi olivat hänestä tehty Tekijänä-dokumentti (Seppälä 2014), jonka Maria Seppälä on ohjannut, sekä Radio Rockissa kuultu radiohaastattelu (Heikelä & Moisio 2014). Koutaniemi ja Virtanen olivat yhdessä haastateltavina Ylen Inhimillinen tekijä -ohjelmassa (Flinkkilä 2014), jossa käsiteltiin kriisialueella toimimista syvällisesti ja monipuolisesti. Virtasen urasta sain yksityiskohtaisen käsityksen hänen viime syksynä julkaisemastaan Reissukirjasta (2014), jossa hän kuvailee liki 50 vuotista taivaltaan ulkomaantoimittajana. Olen hyödyntänyt tässä opinnäytetyössä myös seikkailutiimi Docventuresin radiohaastattelua Virtasesta (Rantala & Milonoff 2014).

3.2 Haastateltavien esittely

Seuraavassa osiossa esittelen haastattelemani asiantuntijat, joiden toivon tulevan perustietoja tutummiksi myöhemmin opinnäytetyöni varrella. Pyysin haastateltaviani myös määrittelemään tähän esittelyosuuteen Rauli Virtasen Reissukirjasta (2014, 183) poimimani sanonnan, joka kiteyttää mielestäni hyvin ulkomaantoimittajuuden sanoman:

”There are no foreign lands. It is only the traveler who is foreign.”

–Robert Louis Stevenson

3.2.1 Maria Seppälä, ohjaaja-toimittaja

Ikä ja ensimmäinen ulkomaankeikka

39 vuotta. Ensimmäinen kunnon kehitysmaakysymyksiin ja pakolaisasioihin keskittyvä juttukeikkani suuntautui Nepaliin vuonna 2000.

Tunnettu Suomessa erityisesti tästä

Dokumenttielokuva *Destination Home* esitettiin Helsingin DocPoint-festivaaleilla alkuvuodesta 2015. Dokumentti on tähän mennessä valittu kansainvälisille elokuvafestivaaleille New Yorkiin, Texasiin ja Kyprokselle.

Toimeksiantajat

Olen töissä Ylen Kulttuurissa, jossa työtehtäväni on ohjaaja-toimittaja. Muita toimeksiantajia on ollut useita vuosien varrella mm. Kirkon Ulkomaanapu ja UM.

Projektit freelancerina

Useita, joista viimeisimpinä esimerkkeinä *Fintiaani*-tietokirja, joka julkaistaan 2016. Ohjaajana *Destination Home* -dokumentissa 2014. Päätoimittajana *Normihomolehdessä*.

Monessako maassa käynyt / kielitaito

En ole koskaan laskenut, mutta viimeisimmät: Mosambik, Kambodza, Palestiina, Ghana, Liberia, Brasilia, USA. Puhun suomea, englantia, saksaa, ranskaa, ruotsia ja osaan venäjän alkeet. Espanjaa ja italiaa luen, mutta en puhu.

Mitä tulee mieleen sanonnasta

Kyseinen lause liittyy tiiviisti mottooni, jota olen alkanut tällaisesta journalismista puhuttaessa käyttää: *Outsider inside the Community*. Eli, että ohjaaja, toimittaja, journalisti on aina ulkopuolinen ja toimii paitsi omilla kulttuurisilla koodillaan, mutta nimenomaan yhteisön ehdoilla ja yhteisön ihmisten hyväksynnällä. Hänestä ei koskaan voi tulla osa yhteisöä, mutta hän voi kulkea rinnalla, ja yrittää ymmärtää. Paikanpäällä ollaan tekemässä työtä, ei järkyttymässä, mutta humaaniutensa säilyttäen.

Kuvaaja: Jessica Leino

3.2.2 Rauli Virtanen, ulkomaankirjeenvaihtaja

Ikä ja ensimmäinen ulkomaankeikka

66 vuotta. Tein ensimmäisen ulkomaankeikkani freelancerina 10 kuukauden reportaasimatkalla Etelä- ja Pohjois-Amerikkaan 1970–1971.

Tunnettu Suomessa erityisesti tästä

Raportit ympäri maailmaa kriisi-, ja katastrofialueilta lähes 50-vuotisen uran ajalta. Virtanen on palkittu monesti journalistisesta työstään.

Toimeksiantajat

Toimittajana muun muassa seuraavissa julkaisuissa: MTV, Apu, Etelä-Suomen Sanomat, Aamulehti, Uusi Suomi, New Yorkin Uutiset, Suomen kuvalehti, Yleisradio, Iltasanomat, Helsingin Sanomat. Lisäksi tuottanut dokumentteja Suomen Punaiselle Ristille ja Suomen ulkoministeriölle.

Projektit freelancerina

Vuodesta 1997 olen toiminut freelancerina ja yrittäjänä.

Monessako maassa käynyt / kielitaito

194 valtiossa eli kaikissa maailman maissa. Puhun suomea, ruotsia, englantia, espanjaa ja saksaa.

Mitä tulee mieleen sanonnasta

”There are no foreign lands. It is only the traveler who is foreign.”

Kannattaa katsoa ensin peiliin ja yrittää sitten asettua muiden asemaan stereotyyppiä unohtaen.

Kuvaaja: Jarmo Hietaranta

3.2.3 Meeri Koutaniemi, kuvajournalisti

Ikä ja ensimmäinen ulkomaankeikka

27 vuotta. Lähdin 19-vuotiaana Intiaan tekemään näyttelyä lapsityövoimasta ja kokeilemaan, olisiko minusta kuvajournalistiksi ja olen jäänyt sille tielle.

Tunnettu Suomessa erityisesti tästä

Palkittiin Vuoden lehtikuvaajaksi vuonna 2013 ja 2014. Sai palkinnon myös paljon keskustelua herättäneestä kuvareportaasista ympärileikatuista kenialaistyöistä Vuoden ulkomainen reportaasi -sarjassa.

Toimeksiantajat

Olen vapaa kuvajournalisti. Kuviani on julkaistu lukuisissa suomalaisissa ja kansainvälisissä julkaisuissa. Toimeksiantoina olen työskennellyt muun muassa Nepalissa, Nigerissä, Georgiassa, Keniassa, Bhutanissa ja Namibiassa vuosina 2013–2014.

Projektit freelancerina

Valokuvanäyttelyitä Suomessa, Italiassa, Tanskassa, Ranskassa ja Yhdysvalloissa vuosina 2007–2015. Työstän parhaillaan pitkäaikaiskirjahankettani tyttöjen ympärileikkauksista ympäri maailmaa.

Monessa maassa käynyt / kielitaito

Olen työskennellyt noin 40 eri maassa. Puhun suomen lisäksi englantia ja ymmärrän espanjaa, italiaa ja ruotsia.

Mitä tulee mieleen sanonnasta *”There are no foreign lands. It is only the traveler who is foreign.”*

Niin kuin jokainen ihminen, on myös jokainen maa, samanarvoinen. Maa ei katso kantajaansa. Tutuksi maailman kanssa tekee se, jos voi tunnistaa itsensä kenestä tahansa.

Kuva: Plan Niger

4 Toimijana konfliktialueella

Tässä luvussa nostan aineistostani esille asioita, jotka määrittelevät konfliktijournalistina toimimista ammatillisesta näkökulmasta. Ulkomailla juttuja tai projektejaan tekevän journalistin arki eroaa merkittävästi kotimaan ulkomaantoimittajan työstä. En kuitenkaan lähde tässä työssäni vertailemaan näitä kahta toimenkuvaa. Pysin tarkastelemaan lähemmin niitä keskeisiä vaatimuksia, joita ulkomaat ja erityisesti poikkeukselliset toimintaympäristöt, kuten konfliktialueet, toimittajalle asettavat.

Minkälaisia erikoistaitoja humanitaarista konfliktijournalismia tekevällä olisi hyvä tai jopa välttämätöntä olla? Tutkimusaineistoni valossa pohdin, miten konfliktijournalisti valmistautuu ulkomaankeikkaan ja miten hän löytää sekä kohtaa projektinsa kannalta tärkeimmän eli haastateltavan. Lisäksi haen vastauksia kahteen konfliktijournalistin ammatin kannalta olennaiseen kysymykseen: kuinka vaarallista työ todella on ja voiko konfliktitilanteesta raportoidessa olla objektiivinen?

Eettiset kysymykset nousevat esiin jokaisen journalistin työssä, mutta erityisen vahvasti ne ovat läsnä haastateltavieni työssä: epäoikeudenmukaisuutta kohdanneiden henkilöiden kohtaamisessa ja heidän tarinoidensa jakamisessa. Lähestyn näitä eettisiä kysymyksiä haastateltavieni esimerkkitilanteiden kautta luvussa 4.2.

4.1 Ammatilliset vaatimukset

4.1.1 Mihin ja miten on varauduttava?

Paljon maailmalla kiertäneen seikkailijakaksikko Docventuresin Tuomas Milonoff on todennut, että he ovat reissuissaan aina yrittäneet ymmärtää heille vieraita ja usein vääriinkin tuntuja juttuja kyseenalaistamalla itse sen, että vain oma kulttuuri ja totuus olisivat ainoita oikeita tai muita parempia. (Rantala & Milonoff 2014.)

Siinä Milonoff lienee lähempänä ulkomailla selviytymisen kultaista ydintä kuin kukaan. Ulkomaille matkustaessa on unohdettava niin kutsutun normaaliuden määrittely, vaikka juuri siellä halumme määritellä sitä nousee voimakkaimmin esiin. Tavat, joita itse saatamme oudoksua, ovat osa toisen maan perinteitä, joihin heidät on kasvatettu lapsesta asti. Niihin tutustuminen on paitsi toisen maan kansalaisten kunnioittamista, myös tärkeää matkailijan oman turvallisuuden vuoksi. On tiedostettava erilaiset tavat ja säännöt, jotka paikallisessa maassa pohjautuvat esimerkiksi uskontoon ja hierarkiaan. Ne saattavat esiintyä tietynlaisina ruokailutottumuksina, tervehtimistapoina, kiellettyinä tai hyvänä pidettynä käytöksenä. Kuka tahansa matkailija voi tietämättömyyttään tehdä kulttuurisen virhe-

liikkeen, kuten Virtanen 1970-luvun Sudanissa. Kassalan kaupungin torilla hän ryhtyi aamupäivällä mutustelemaan banaaneja pahimpaan nälkäänsä, ja aggressiivinen väkijoukko antoi hänen välittömästi kuulla kunniansa. Virtanen ei ollut pannut merkille muslimien paastokauden alkamista. (Virtanen 2014, 362.)

Ulkomailla työskentelevälle toimittajalle vieraaseen kulttuuriin tutustuminen on välttämättömyyttä muutoinkin kuin turvallisuuden vuoksi. Toimittajan tai valokuvaajan tehtävä kun on kertoa näistä tavoista muulle maailmalle. Humanitaarista näkökulmaa korostavan journalismin tavoitteena on usein tiedonvälittämisen lisäksi käsitysten muuttaminen. Taustoihin perehtymisessä on oltava erityisen tarkkana silloin kun kerrotaan perinteestä, joka toisten näkökannalta on suuri ihmisoikeusloukkaus ja toisille taas kunnioitettava perinne, jonka juuret ovat hyvin syvällä historiassa. Haastateltavistani Koutaniemi on työskennellyt tällaisen aiheen parissa jo useamman vuoden. Perehdyn hänen kuvareportaasiinsa ympärileikatuista kenialaistytöistä yksityiskohtaisemmin luvussa 4.2.1.

Länsimaista katsottuna moni erityisesti Afrikassa ja Aasiassa arkipäiväinen asia saattaa tuntua järjenvastaiselta ja epänormaaliilta. Koutaniemen mukaan unohdamme kuitenkin usein omassa kulttuurissamme vallitsevat perinteet, joita ehkä joku muu ulkopuolelta katsova näkisi tarpeelliseksi kritisoida (Heikelä & Moisio 2015). Suomessa tällaisia asioita ovat esimerkiksi alkoholin käyttö, perheväkivalta ja vanhuksista huolehtiminen. Onko Koutaniemi sitten saanut ymmärrystä ympärileikkausperinteelle nyt aiheen parissa tiiviisti työskenneltyään?

Ehdottomasti. Siksi puutuin tuohon normaaliuden määrittämiseen. Se on siellä aivan siinä määrin samanlainen traditio kuin meillä rippikoulu. Täällä siihen ei kuulu mitään fyysistä ulottuvuutta, mutta heillä ympärileikkaus on tytön siirtymäriitti aikuisuuteen, johon kuuluu naisten sukuelinten silvonta. (Heikelä & Moisio 2015.)

Kulttuuriin ja sitä vaaliviin ihmisiin tutustuminen auttaa näkemään asioita uudelta näkökulmalta. Asia on tutkittava perin pohjin, niin sitä vastustavien, tukevien kuin käsitystään muuttaneiden näkökulmasta. Paras keino välittää tietoa on kertoa siitä kokemuksen kautta. Siksi yksi konfliktijournalistin tärkeimmistä tehtävistä on löytää projektiinsa sopivat haastateltavat. Oikeanlaisen löytämiseksi on toisinaan nähtävä paljonkin vaivaa, ja etsinnät hyvä aloittaa jo Suomesta käsin. Seppälälle vuosien reissaaminen ja erilaisten projektien parissa työskentely on opettanut, että haastateltava saattaa löytyä yllättävästäkin paikasta: joku tietty henkilö ei ehkä ole se sopiva haastateltava sinulle, mutta hänen kaverinsa saattaa hyvinkin olla (Seppälä 26.1.2015). Sosiaalinen olemus ja verkostoitumisen taito ovatkin niitä tärkeimpiä journalistin ominaisuuksia myös ulkomailla.

Seppälän mukaan (2015) haastateltavia olisi hyvä olla vähintään viisi etukäteen hankittuna projektista riippuen. Keikalle ulkomaille lähtiessään hän käy aina ensimmäisenä läpi omat kontaktinsa ja kyselee myös Suomessa asuvilta ystäviltaan heidän kytköksistään kohdemaassa. Hän kääntyy usein myös kansallisten järjestöjen puoleen, sillä ne ovat yleensä luotettavia eivätkä nöyristelevät paikallista politiikkaa. Järjestöistä löytyy yleensä aina ihmisiä, jotka ovat halukkaita puhumaan tai auttamaan oikean puhujan löytämisessä. (Seppälä 26.1.2015.)

Joskus olen tehnyt niinkin, että haastattelen niitä paikallisen järjestön työntekijöitä. He ovat usein siinä samassa tilanteessa ja saattavat asua ihan samanlaisessa pakolaismajassa. He ovat vain siinä suhteessa paremmassa asemassa, että ovat onnistuneet saamaan tämän (järjestö)duunin. Usein teen heistä ihan tiedostaen juttuja, sillä heitä ei välttämättä erota muista paikallisesta mikään muu kuin ohut kielitaito. (Seppälä 26.1.2015.)

Vaikkei paikallisjärjestön työntekijöiden haastatteluja käyttäisi itse juttuun, saattaa heiltä saada arvokasta taustatietoa. Toinen ryhmä, jonka Seppälä mainitsee mainiona tiedonlähteenä, ovat taiteilijat. Heillä on usein suuri tarve kertoa mielipiteensä, eivätkä he yleensä edusta mitään tiettyä tahoja. Taiteilijoilla on myös usein suuret piirit, joista voi löytyä lisää mielenkiintoisia persoonia. (Seppälä 26.1.2015.)

Vieraassa maassa ystävälliseen vastaanottoon on syytä suhtautua kohteliaasti. Varsinkin innokkaiden järjestöedustajien kanssa on journalistin kuitenkin hyvä tehdä tarkasti selväksi, mitä hän on tullut paikan päälle tekemään. Toisinaan vastaanottava taso kun uskoo liiankin kanssa osaavansa tuoda näyttille journalistin projektin kannalta parhaat tiedonantajajat. Näin kävi Virtaselle ja Koutaniemelle Libanonissa, kun he vierailivat syyrialaisien pakolaisleirillä keväällä 2013.

(Paikallinen) organisaatio kynäili minuuttiaikataulun, jossa haastatellaan ensin näitä ja sitten näitä avustusjärjestön edustajia aina kymmenen minuutin verran. Sanoin lopulta, että anteeksi nyt vain, mutta tämä ei nyt toimi ollenkaan näin. Jos Meeri, joka on mun kuvaajana, näkee kiinnostavia ihmisiä, niin sitten me voidaan olla siinä paikassa vaikka koko päivä. (Virtanen 4.2.2015.)

Järjestö suostui luopumaan aikataulutuksestaan, ja Virtanen ja Koutaniemi hyödynsivät avustusjärjestön lisäksi myös muita kontaktejaan Libanonissa. Lopputuloksesta tuli Virtasen mukaan hyvin koskettava. Avustusjärjestökin oli loppujen lopuksi tyytyväinen, vaikka heidän edustajansa eivät niin paljon näkyvyyttä saaneetkaan. (Virtanen 4.2.2015.)

Joskus virallisten tahojen välttely on siis paikallaan. Seppälän mukaan (2015) toisinaan saattaa olla hyvä jopa unohtaa ne kokonaan ja vain pysäyttää joku sattumanvaraisesti kadulla tai pujahtaa paikallispubiin ihmisiä jututtamaan. Hän muistuttaa, että ulkomailla sitä, että toinen ihminen tulee ottamaan kontaktia, ei lähtökohtaisesti pidetä epäilyttävänä, vaan ihmiset haluavat jakaa asioitaan ja kertoa bisneksensä tilasta. (Seppälä 26.1.2015.)

Oman haasteensa ulkomailla työskentelyyn tuo tietysti kielimuuri. Kaikki haastateltavani puhuvat sujuvan englannin lisäksi myös muita kieliä, mutta Seppälän mukaan runsas kielitaito helpottaa lähinnä matkailijaa itseään turvallisuudentunteen vuoksi. On hyvä, että pelettavissa tilanteissa pystyy edes muutaman sanan tai lauseen avulla päättämään, mistä esimerkiksi viranomaiset keskustelevat. (Seppälä 26.1.2015.) Freelancerille monipuolista kielitaidosta on hyötyä eniten juttujensa myymisessä myös kansainväliselle medialle. Markkinat ovat paljon laajemmat, jos taitaa esimerkiksi espanjaa ja pystyy itse tekemään jutuistaan sujuvia käännöksiä tai ainakin myymään juttunsa vieraalla kielellä. (Virtanen 4.2.2015.)

Suurin osa maailman kansalaisista ei puhu englantia, ja varsinkin haastatteluja varten kaikki ulkomaantoimittajat joutuvat jossain vaiheessa turvautumaan fiksereihin eli paikallisiin avustajiin ja tulkkeihin (Uskali 2007, 62). Monen yleisesti tunnetun kielen osaamista Seppälä ei siksi näekään olennaisena, sillä kohteissa, joihin konfliktijournalisti haluaa mennä, ei yleensä kuitenkaan ole yhteistä kieltä paikallisväestön kanssa. On turha ruvetta selittämään monimutkaisella englannilla asioita ihmisille, jotka osaavat vain perussanastoa. Siksi Seppälä on koostanut itselleen globaalien sanavaraston X, joilla asiansa saa tehtyä selväksi maassa kuin maassa. (Seppälä 26.1.2015.)

Mosambikissa keskellä ei mitään paikalliset eivät puhuneet edes portugalia. Tarvitimme siis kaksi tulkkiä: yhden joka tulkkasi heimokielestä portugaliksi ja toisen, joka käänsi portugaliksi englantiin. Lopulta heivasimme koko väliportaan helvettiin ja tehtiin mummojen kanssa niin, että me puhuttiin niille suomea ja ne puhui meille sitä heimokieltään. Sitten me kuvattiin, kun mummot kokkaili. (Seppälä 26.1.2015.)

Kun ihmisten halutaan kertovan jotain kameralle, tulkki on kuitenkin välttämätön. Videota tehdessä sanasta sanaan kääntäminen on vieläkin tärkeämpää, koska tekstitys on tehtävä tulkin käännöksen mukaan (Seppälä 26.1.2015). Kielitaitoisien avustajan hankkiminen on yksi tärkeimpiä käytännön asioita vähänkin syrjäisemmällä alueella työskennellessä. Haastattelutilanteissa hyvä tulkki on kultakimpalettakin kallisarvoisempi, mutta journalistin on myös syytä varautua siihen, että tulkista voi muodostua todella iso ongelma. Seppäläl-

lä on useampi esimerkki tilanteista, jolloin kaikki ei ole toiminut aivan suunnitelmien mukaan:

Kambodžassa ollessani mulla oli tulkkina paikallisen Haluatko miljonääriksi? -ohjelman juontaja. Hän ei lainkaan keskittynyt siihen, miksi oli meidän mukana, vaan käveli siellä kuin suuri kuningas, jota maalaiset palvoivat. Kaiken lisäksi hän käänsi meille aina ensimmäisenä haastateltavan viimeisen lauseen! Jouduin Suomessa sitten hankkimaan toisen khmerin kielen tulkin, joka ei ymmärtänyt puoliakaan niistä paikalliskielen viljelyskasveista. - - -

Vietnamissa mulla oli tulkki, joka pisti koko ajan omiaan sinne väliin. Sanoin moneen kertaan, että älä vaan anna näiden ihmisten ymmärtää, että me olisimme vastuussa mistään raha-asioista. Me emme voi vaikuttaa mihinkään. Ei se tulkki uskonut meitä, vaan selitti, että olemme suomalainen järjestö, joka on tullut tsekkaamaan, kuinka täällä on rahat jaettu. (Seppälä 26.1.2015.)

Kielimuurista huolimatta Seppälän mukaan on yleensä helppo huomata, jos tulkin kanssa on jokin pielessä. Esimerkiksi jos haastateltava kertoo jonkin pitkän tarinan ja tulkki kääntää sen kahdella lauseella. Toisinaan on selvää, että tulkin käännös on ristiriidassa tilanteen kanssa, ja myös haastateltava aistii, ettei kääntäminen suju ihan kuten pitää. Kun tajuaa, että haastattelu menee päin mäntyä, on säilytettävä hymy ja hoidettava tilanne sutjakasti loppuun. Paikallisten nähden ei pidä hermostua. (Seppälä 26.1.2015.)

Tällaisten tilanteiden ennakkoinnissa etukäteen valmistautuminen nousee jälleen arvoonsa. Mitä enemmän toimittaja tekee selvitystyötä kohteen historiasta, teollisuudesta, maataloudesta ja paikallisista asukkaista, sitä helpompi tulkin sanomisia on suhteuttaa omiin tietoihin. Etukäteen tutustumisessa auttaa esimerkiksi kehitysyhteistyöjärjestöjen sivuilta löytyvät hankekuvaukset, joista saa paljon tietoa. (Seppälä 26.1.2015.)

Taustatyö, paikan päälle matkustaminen, haastateltavien ja tulkin löytäminen ja itse haastattelujen tekeminen vaativat kaikki runsaasti aikaa. Haastateltavieni mukaan se on yksi tärkeimmistä syistä, miksi he eivät ole ulkomaanuutistoimittajia. Freelancerina toimimisen vapaus niin aihevalintojen kuin ajankäytön kanssa sopii vaihtoehtoista ulkomaanjournalismia toteuttavalle. Kuten Koutaniemi kertoo Tekijänä-dokumentissa:

Voin todella tehdä jotain sellaista, minkä mä koen kiinnostavaksi ja tärkeäksi. Ilman ketään ulkopuolista työnantajaa tai sääntöjen sanelijaa tai taloudellista pakkoa. Kulluttaa siihen reportaasiin sen ajan mitä tarvitaan, ja viettää näiden ihmisten kanssa niin kauan aikaa kuin haluan. Tehdä niistä ystävyysuhteita. Tehdä omasta projektista lehtijuttu, kirja, näyttely, elokuva, mitä ikinä. (Seppälä 2014.)

4.1.1 Haastateltavan kohtaaminen

”Jos luotat jokaiseen tapaamaasi ihmiseen, sinut ryöstetään silloin tällöin, mutta jos et luota kehenkään, vietät koko elämäsi varkaiden piirittämänä”, siteeraa Virtanen Reissukirjassaan (2014, 164) Elijah Waldia.

Kyky luottaa kanssaihmiin on yksi tärkeimmistä konfliktijournalistin ominaisuuksista, ja se nousee esiin kaikkien haastateltavieni puheissa. Luottamuksen oppiminen on tärkeää, jotta hyviä tilaisuuksia ei mene sivu suun, mutta erityisesti, jotta haastattelutilanteista paikallisten kanssa saa mahdollisimman paljon irti. Toisilla kyky luottaa syntyy helpommin, mutta sitä voi myös opetella kohtaamalla rohkeasti erilaisia ihmisiä.

Koutaniemen mukaan luottamus syntyy molemminpuolisesta kunnioituksesta, jossa ajalle on annettava tilaa. Hän hämmentää usein kuulijoitaan sanomalla, ettei työssään ole oikeastaan lainkaan kiinnostunut kamerasta. Ihmisten kohtaamisten välittämiseksi hän vain tarvitsee välineitä, kuten kameran. (Seppälä 2014.) Varsinkin silloin kun yhteinen kieli puuttuu, luottamus rakennetaan viettämällä aikaa yhdessä, aluksi ilman kameraa. (Flinkkilä 2014.) Tekijänä-sarjassa Koutaniemi muistelee toimeksiantoaan Maailman Kuvalehteen ja kohtaamistaan shamaanin kanssa:

Me aloitimme keskustelemalla. Söimme hedelmiä ja nauroimme. En ottanut sen päivän aikana yhtäkään kuvaa. Se ei oikeastaan käynyt edes mielessäni sen keskusteluhetken aikana. Se on hyvin intuitiivinen prosessi, se kuvan ottaminen. Välillä se kohtaaminen ei ole vielä siinä pisteessä, että voitaisiin saapua siihen valokuvaan. (Yle Kulttuuri ja viihde 2014.)

Koutaniemen projektit ja luottamussuhteen rakentaminen vievät paljon aikaa, mutta toisinaan keskinäisen ymmärryksen on synnyttävä jo ensisilmäyksellä. Luottamuksesta puhuttaessa Virtanen usein muistelee ensimmäistä pitkää ulkomaanmatkaansa, jolloin hän liftaisi halki Pohjois-Amerikan. Nähtyään kuljettajan vain vilaukselta, hänen oli tehtävä päätös kyytiin nousemisesta, vaikkei voinut tietää, onko kuski sarjamurhaaja vai ei. (Virtanen 2014, 155.) Joskus luottamusta voi osoittaa hyvin konkreettisesti, kuten Virtanen teki Afganistanissa esittelemällä talibaninuurille videokameraansa. Nuoret riemastuivat tajutessaan, että kääntämällä näytön ympäri, he pystyivät näkemään itsensä, ja Virtanen sai heiltä onnistuneen haastattelun. (Flinkkilä 2014.)

Varsinkin meidän suomalaisten keskuudessa tuntuu vallitsevan sellainen ennakoajatus, että ulkomailla saa aina varautua kaikkein pahimpaan. Itse ainakin huomaan joka kerta kysyväni pidempään reissussa olleilta ystäviltäni, sattuiiko heille matkalla mitään ikävää.

Virtasen mukaan (2014, 251) maailmassa on paljon rehellisiä ihmisiä, jos vaan suostumme näkemään heidät. Kerran hän hotelliin palatessaan oli varma tulleensa ryöstetyksi, sillä lukitsemattomasta matkalaukusta oli kadonnut vaatteita. Iloinen huonesiivoja olikin vain kiikuttanut likapyykin pesuun. (Virtanen 2014, 251.) Ulkomailla työskentelevä journalisti joutuu jatkuvasti haastamaan omia ennakkoluulojaan. Koutaniemestä yksi työn kiinnostavimmista puolista onkin juuri se, kuinka paljon joutuu niin sanotusti lyömään itseään kasvoille. (Flinkkilä 2014.) Tekijänä-dokumentissa hän pohtii työtään seuraavasti:

Tarkoitukseni ei ole moralisoida. Olen yhtä lailla osa sitä kaikkea, mitä kritisoin. Se tekee tästä työstä kiinnostavaa, tutkin myös oman elämäni puolia, joita parantaa. Koulutan tässä itseäni jollain tavalla toivottavasti viisaammaksi tai paremmaksi ihmiseksi. (Seppälä 2014.)

Seppälä, Virtanen ja Koutaniemi ovat työssään todistaneet, miten suuria maailmassa tapahtuvat ihmisoikeusloukkaukset ovat, ja miten uskomattomissa olosuhteissa ihmiset kuitenkin elävät niin normaalia elämää kuin pystyvät. Nähdäkseni yksi konfliktijournalistille tunnusomainen piirre on tekijänsä loppumaton kiinnostus ihmisten kykyyn selviytyä. Koutaniemen mukaan ”ihmisen unelmoimisen kyky pirskahdelee mitä odottamattomimmissa paikoissa” (Koutaniemi 2.3.2015).

Mua kiinnostaa ikään kuin se venymisen kapasiteetti, ja kaikessa hulluudessaan myös se, kuinka sopeutuvainen ihminen on. Riittävän kauan vaikeissa ja epäinhimillisissä olosuhteissa elävä lapsi tai aikuinen sopeutuu alun sokkitilan jälkeen, ja alkaa lopulta elämään sellaista elämää kuin mekin siinä samassa tunneskaalassa. Hämmennyksen, onnen, surun ja pettymyksen tunneskaalaa. Kaikkien ihmisten elämä muistuttaa lopulta toisiaan juuri sen sopeutumiskyvyn takia. (Koutaniemi 2.3.2015.)

Sopeutumiskyvyn puolestaan näkee vasta toisen ihmisen kohtaamalla ja tältä kysymällä. Helposti Suomessakin ihmiset olettavat, että tietyissä olosuhteissa elävä ihminen jää siihen lamauttavaan alkusokeerauksen tilaan ja, että esimerkiksi pakolaisleireillä vallitsee aina samanlainen tilanne. Niin lukijan kuin haastattelijan tulisi kuitenkin suhtautua jokaisen ihmisen tarinaan kuin uuteen alkuun. Syyrialaisen pakolaisen tarina ei välttämättä ole lainkaan samankaltainen kuin malilaisen pakolaisen. Koutaniemen mukaan olosuhteiden seuraus näkyy ihmisissä mitä moniulotteisimmassa kartassa. (Koutaniemi 2.3.2015.)

Mitä haastateltavan, kuten pakolaisen, kohtaaminen sitten kentällä ammatillisesti toimittajalta tai valokuvaajalta vaatii? Asiantuntijoistani erityisesti Virtanen on tehnyt haastatteluita alueilla, joiden asukkaita on kohdannut suuri menetys. Virtanen sanoo kokemuksen opettavan niin varmuutta kuin hienotunteisuutta ihmisiä lähestyttäessä. Tilanteessa, jossa

haastateltavia on kohdannut suru ja läheisen menettäminen, on äärimmäisen tärkeää olla kunnioittava ja koko olemukseltaan osaa ottava. Tilanteesta riippuen hän kertoo, miksi haluaisi kuvata ja ettei ole saattamassa haastateltavaa vaaraan. (Virtanen 4.2.2015.)

Empatiaa voi ilmaista monella tapaa, mutta olen toisinaan jopa purskahtanut itsekin itkuun. Kyllähän ihminen aistii ja näkee selvästi, että menenkö siihen vain hakemaan haastattelun, kun ajatukset ovat jo siinä, että pääsisinpä hotelliin suihkuun. Kyllä siinä (tilanteessa) pitää olla mukana ja niin pitkälle kuin pystyy. (Virtanen 4.2.2015.)

Toimittajallakin on kuitenkin oltava oma suojaimekanisminsa. Silloin, kun käsitellään todella rankkoja juttuja, että on itse vedettävä raja, jotta jutun pystyy vielä tekemään. Virtasen mukaan kamera toimii usein sellaisena rajana hänen ja haastateltavan välissä. Se, että tilanteesta ja ihmisten kokemuksista liikuttuu, on kuitenkin tärkeää, koska silloin myös jutusta tulee sellainen, joka koskettaa katsojaa ja lukijaa. (Virtanen 4.2.2015.)

Koutaniemi valitsee projektinsa sen mukaan, että hän saa ottaa aikansa luottamuksen luomiseksi, usein johonkin tiettyyn henkilöön. Virtanen ja Seppälä puolestaan ovat uransa aikana joutuneet monesti myös sellaisiin tilanteisiin, joissa heihin on suhtauduttu ulkomailta aggressiivisesti nimenomaan median edustajina. Luottamuksen ja ymmärryksen saavuttamisen tiellä voi olla paljonkin esteitä. Myös tähän on konfliktijournalistin varauduttava ja pyrittävä ymmärtämään syitä kielteisen käytöksen taustalla.

Ihmisten sopeutumiskykyyn ja samankaltaisuuteen liittyy esimerkiksi se, että olosuhteista ja maailmankolkasta riippumatta ihmiset määrittävät oman keskinäisen hierarkiansa, jonka hahmottaminen ulkopuolelta voi olla jopa mahdotonta. Tämä johtaa puolestaan helposti siihen, että toimittaja tulee tietämättään tai tiedostaen rikkoneeksi hierarkian, mikä saa usein paikalliset hiiltymään. (Seppälä 26.1.2015.)

Pakolaisleirillä tilanne on se, että ihmiset eivät ole siellä vapaaehtoisesti, vaan heidän taustansa saattavat olla todella erilaiset, ja heidät on vain pakotettu toimimaan samassa yhteisössä. Siellä voi olla todella kovaa vääntöä asioista, joista et ulkopuolisena tiedä mitään. Yleensä kehitysyhteistyöjärjestöt tietävät, kenen majaan sinut tulee viedä ensimmäisenä jossain tiettyssä kyläyhteisössä, mutta pakolaisleireillä ihmisiä tulee ja menee. (Seppälä 26.1.2015.)

Seppälän mukaan pakolaisleirille saattaa välillä ilmestyä 20 perhettä lisää, mikä tekee mahdottomaksi pysyä kärryillä, kuka edustaa mitään ja ketkä ovat sukua keskenään. Joskus paikalliset ovat saattaneet raivostua vain siitä, että Seppälä on kuvausryhmineen viipynyt leirillä jo useamman päivän, mutta juuri heiltä ei ole kysytty vielä mistään asiasta.

Varsinkin jos lapselta tai naiselta on kysely tilanteesta ennen kylän miehiä. (Seppälä 26.1.2015.) Myös Virtanen muistaa monta haastattelutilannetta, jossa on keskustellut naishenkilön kanssa, ja ympärillä olleet miehet ovat närkästyneet asiasta tai pyrkineet ohjaamaan keskustelua. (Virtanen 4.2.2015.)

Seppälä on selviytynyt hankalista tilanteista usein parhaiten sanomalla hiiltyneelle henkilölle, että istuhan alas ja kerro oma mielipiteesi. Toisinaan hän haastattelee ja kuvaa materiaalia vain saadakseen tilanteen rauhoittumaan, vaikka tietää, ettei aio sitä käyttää. Joskus uhoajat ovat alkoholin tai huumeiden vaikutuksen alaisina. Heidän kanssaan neuvottelusta ei yleensä tule mitään ja on parempi vain poistua paikalta. (Seppälä 26.1.2015.)

Vaikka haastateltavieni mukaan usein ensisijaisesti luottamuksellinen suhtautuminen ihmisiin kannattaa, toimittaja ei kuitenkaan saa olla liian sinisilmäinen. Toisinaan viereen ilmestynyt ystävällinen ja avulias henkilö on paikalla aivan muista syistä kuin median edustaja ehkä luulee. Virtanen on kerran uransa aikana joutunut tällaisen huijauksen kohteeksi. Hän oli tuolloin Kuwaitissa Persianlahden sodan viimeisinä päivinä, kun Punaisen puolikuun valkeaan takkiin sonnustautunut lääkäri tuli kertomaan, kuinka irakilaiset olivat vieneet sairaalasta jopa keskoskaapit. Virtanen nauhoitti lääkärin puheet muiden kansainvälisten toimittajien mukana ja pisti jutun eteenpäin. Myöhemmin kävi ilmi, että kyseessä oli ammattimaisen kaupallisen viestintätoimiston laatima viesti, jota sitten hyödynnettiin sotapropagandassa. (Rantala & Milonoff 2014.)

Pakolaisleireissäkin saatetaan tehdä pohjustustyötä hallituksen tai muun tahon toimesta. Ihmisiä käsketään kertomaan jokin sepitetty tai liioiteltu juttu tai vääristeleämään kuolinlukuja. Toisinaan tietysti paikalliset epäilevät myös toimittajien motiiveja. Ihmiset saattavat olla epäluottavaisia sen suhteen, minne kuvat päätyvät tai ovatko toimittajat varmasti itsenäisiä journalisteja eivätkä esimerkiksi vakoojia. (Virtanen 4.2.2015.)

Sitten on vielä se joukko paikallisia, jonka Suomesta käsin luulemme usein kaikkein suurimmaksi: ihmiset, jotka eivät halua mediaa paikalle eivätkä tahdo tulla haastatelluiksi. He ovat ehkä kyynistyneet huonosti hoidetulla pakolaisleirillä, jossa ovat olleet jo todella pitkään eikä kansainvälistä apua näy eikä kuulu (Virtanen 4.2.2015).

Totta kai ihmiset ovat kyllästyneitä siihen, että media tulee ja lähtee. Se liittyy juuri vahvasti siihen nopeaan uutistoimittamiseen. Kun teimme Ghanan pakolaisleirissä dokumenttia, meille huudettiin "BBC, NBC, fuck off!" ja selitämme aina, ettemme ole amerikkalaisia tai edes mitään valtamediaa, vaan TV Finlandia. Se on aina tarpeeksi outo ja kaukana. Kukaan ei yleensä edes tiedä, missä Suomi on. (Seppälä 26.1.2015.)

Ihmisiin, jotka eivät halua kohdata median edustajia, on suhtauduttava ymmärtäväisesti. Virtanen ei koskaan koe heitä epäystävällisinä, sillä kyse on usein traumatisoituneista henkilöistä. He ovat joutuneet tilanteeseen, jossa eivät tietenkään haluaisi olla. Heillä saattaa olla takanaan aiempia huonoja kohtaamisia median kanssa. Voi myös olla, että he ovat kasvaneet osana yhteiskuntaa, jossa mediaan ei voi luottaa. (Virtanen 4.2.2015.)

Kaikilta konfliktialueilta löytyy varmasti henkilöitä, jotka näkevät länsimaisen median toivona tilanteensa paranemiseksi ja antavat siksi haastatteluja mielellään. Sieltä löytyy myös ihmisiä, jotka eivät voi sietää median edustajia silmissään, mikä on ymmärrettävää. Jäätyneen konfliktin keskellä, kuten Georgian Etelä-Ossetiassa tai Itä-Ukrainassa nyt keväällä 2015, toimittajalta vaaditaan tarkkaa arviointikykyä. Koutaniemen mukaan jäätyneen konfliktin keskellä eläville sopeutumiskyky on paitsi välttämätöntä myös vaarallista. Sopeutuksessa ihminen kun ei enää samalla tavalla kapinoi olosuhteitaan vastaan. (Flinkkilä 2014.) Se, ettei esimerkiksi pakolaisleirillä elävä henkilö enää hahmota omia oikeuksiaan, on myös otettava huomioon häntä haastatellessa.

4.1.2 Vaaratilanteet ja pelon voittaminen

”Minulta usein kysytään, mikä on ollut maailmassa vaarallisinta ja järkyttävintä nähtävää”, kirjoittaa Virtanen Reissukirjassaan (2014, 277). Yleensä hän vastaa liikenne, ja tähän vastaukseen kysyjät harvoin ovat tyytyväisiä. Ulkomaanmediaa seuraavat uskovat Virtanen mukaan hänen työnsä vaarallisuuteen enemmän kuin hän itse. Se puolestaan johtuu katastrofiuutisten painotuksesta ja kuvavalinnoista. (Virtanen 2014, 277–278.)

On totta, että länsimainen media saa ulkomaantoimittajan työn näyttämään siltä, että reissussa ollaan jatkuvasti ase ohimolla. En voi silti olla naurahtamatta sille, että Virtanen, joka uransa aikana on käynyt lähellä kuolemaa monta kertaa, kertoo liikenteen olevan hänen kohtaamistaan vaaroista suurin. Uskon, että hän sanoo näin vähentääkseen ammatteensa liitettäviä kauhun mielikuvia. Jokainen meistä kuitenkin tietää faktana, että toimittajana ulkomailla toimiminen tietyillä alueilla on tänä päivänä äärimmäisen vaarallista. Virtanenkin myöntää, että tällä hetkellä ammattikunnan huolenaiheista suurin on tulla siepattuksi. Sen välttämiseksi voi tietysti olla menemättä riskialttiisiin paikkoihin, mutta se puolestaan on tappio journalismille. (Virtanen 2014, 370.)

Luvut puhuvat konfliktialueilla työskentelyn vaaroista omaa surullista kieltään. Ulkomaan uutisointia tutkinut Turo Uskali kirjoittaa (2007, 183), että Irakin sodassa vuonna 2003 ja

sen jälkeisen Yhdysvaltain miehityksen aikana on kuollut enemmän toimittajia kuin yhdeskään sodassa sitten toisen maailmansodan. Elokuuhun 2014 mennessä Syyrian sota oli vaatinut jo 70 journalistin hengen, ja sieppauksia on ollut noin 80 (Virtanen 2014, 373). Heistä suurin osa toimi freelancereina. *Committee to Protect Journalists* -järjestön mukaan yli 1000 journalistia on tapettu eri konflikteissa vuoden 1992 jälkeen (Virtanen 2014, 361). Tässä yhteydessä konflikteilla tarkoitetaan nimenomaan sotatilanteita.

Matkan vaarallisuus riippuu pitkälti siitä, mihin ja mitä on menossa tekemään. Matkailulehti Mondon kansikuvaa Espanjan rannikolla ottavalla kuvajournalistilla on aika paljon pienemmät mahdollisuudet tulla kidnapatuksi kuin Syyrian sodan etulinjassa piileskelevällä sotajournalistilla. Haastateltavistani kukaan ei työskentele sodan keskellä, mutta jokainen heistä on uransa aikana löytänyt itsensä tilanteesta, jossa on täytynyt pysytellä kylmäpäisenä. Vaikkei välittömän vaaran keskelle hakeutuisikaan, konfliktijournalisti ei voi työsään välttyä uhkaavilta tilanteilta. Niihin hakeutuminen ja niistä selviytyminen puolestaan kysyy ihmiseltä tietynlaisia ominaisuuksia. En tiedä, onko se pohjatonta uteliaisuutta, jännityksen kaipuuta vai silkkää hulluutta, mutta uskon, että jokin tällainen kutsumuksen rinnalla kulkeva tunne konfliktijournalistilla on oltava.

Vaaratilanteisiin joutuminen on helppoa, toinen asia on niistä ehjänä pois pääseminen. Koutaniemen ja Seppälän on ulkomailla liikkueessaan myös aina otettava huomioon, että naisen asema on monessa maassa hyvin erilainen kuin Pohjoismaissa. Koutaniemi on tähän asti onnistunut selviytymään uhkaavista tilanteista tuurin ja nopean päätöksenteon avulla. (Seppälä 2014.) Näin hän muistelee Meksikossa sattunutta välikohtausta:

Meksikossa olin yksin menossa lentokentälle ja tilannut taksin etukäteen kadulta, koska hotellin kautta se on aina kalliimpaa. Kuski tuli, mutta tuli kahden muun miehen kanssa. Kun kysyin, keitä nämä muut miehet ovat, kuski sanoi, että muita matkustajia, jotka hän jättää matkan varrelle. Laitoin turvavyön kiinni ja tiesin, että olin tehnyt väärin ja että tässä käy huonosti. - - -

Tunnen Cancúnin lentokentän ja tiesin, että sinne vie vain yksi tie. Tuli viimeinen risteys ja kuski kääntyy sinne väärään. Tartun rattiin, käännän takaisin toiselle tielle ja huudan, että mitä helvettiä, se kenttä on tuolla! Kuski pyyteli anteeksi ja väitettiin, että toistakin kautta olisi päässyt, mutta sinne kentälle ei ole mitään toista tietä. (Heikelä & Moisio 2015.)

Tällaisissa tilanteissa Koutaniemi sanoo aina luottavansa intuitioonsa. Taksin tullessa hakemaan häntä kentälle, intuitio kielsi nousemasta kyytiin. Hänellä oli kuitenkin kiire lennolle, joten hän meni ja tunsu heti autoon istuutuessaan tehneensä virheen. Matkalla hän yritti sivupeleistä päätellä miesten välistä suhdetta: tunsivatko he toisensa ja oliko heillä

suunnitelma. (Heikelä & Moisio 2015.) Se, että hän uskalsi toimia ratkaisun hetkellä ja kiskaista ratista, saattoi tuolloin jopa pelastaa hänen henkensä.

Seppälän uran ahdistavin kokemus tapahtui matkalla Betlehemistä Jerusalemiin, kun he matkatoverinsa kanssa saivat ystävällisen kutsun jäädä yöksi matkan varrella olevaan majataloon. Talossa oli aiemmin käynyt paljon matkalaisia, mutta nyt sitä ympäröivä muuri jätti majatalon turistivirran ulkopuolelle. Majatalon katolla oli ollut jatkuva sotilasvartiointi, ja perheen makuuhuoneista oli tehty tukikohta, josta sotilaat ampuivat. Seppälälle ystävineen valkeni pian, että koko majatalossa asuva perhe oli mennyt aiemmin vallinneesta tilanteesta aivan sekaisin. Ystävälliseltä vaikuttanut kutsu kääntyi äkkiä piinaavaksi kokemukseksi. Erityisesti perheen äiti oli puheissaan ja toimissaan lähinnä psykoottinen. (Seppälä 26.1.2015.)

Usein voi tulla sellainen, että itseä jossain paikassa pelottaa, mutta paikalliset ovat yleensä tilanteeseen tottuneita. Yleensä pyydetään kuvaamaan, että katso nyt, miten hirveetä meillä täällä on. Mutta tuolla ei uskaltanut tehdä yhtään mitään, kun kaikki olivat hermoraunioita ja pelkäsivät saavansa ongelmia. Mitään ei saanut kuvata kuin kolme sekuntia, ja mikä vaan tilanne saattoi eskaloitua. (Seppälä 26.1.2015.)

Seppälän kertomus toi esiin kiinnostavan näkökulman ulkomailla toimisen vaarallisuuteen ja pelon käsittelyyn. Hän on tottunut työskentelemään pakolaisleireissä tai vastaavanlaisissa paikoissa, joissa välitöntä vaaraa ei yleensä ole. Tilanteeseen jo tottuneet ja useimmiten ystävälliset paikalliset ihmiset luovat vierailijoihin turvallisuuden tunteen. Pelon hallitseminen ei kumpuakaan siinä vaiheessa toimittajan itsestään vaan häntä ympäröivistä henkilöistä. Siinä vaiheessa kun paikalliset ovat järjettömän pelon vallassa, on liki mahdollonta hallita omia pelkotilojaan.

Haastateltavistani erityisesti Virtanen on uransa aikana löytänyt itsensä yhdestä sun toisesta pinteestä. Virtanen on aikanaan työskennellyt myös sotien keskellä. Usein ihmiset haluavat tietää, onko häntä koskaan ammuttu. Ei ole, mutta koskaanhan ei voi tietää, onko joskus ollut asemiehen tähtäimessä. (Virtanen 2014, 366.) Myös Virtanen on urallaan onnistunut pääsemään pälkähästä usein onnenkantamoisen ja nokkeluutensa avulla. Libanonin eteläosassa muutama sata metriä Litanijoelta Virtanen oli ruotsalaisen radiokollegansa kanssa ylittämässä peltoa, kun hän huomasi maassa siimalangan ja tempaisi Erlandssonin takaisin sekuntia ennen kuin he olisivat räjähtäneet ilmaan. (Virtanen 2014, 348–349.) Virtanen on myös muun muassa julkaissut Pohjois-Korean turistiporukassa osittain salaa hankkimaansa materiaalia ja onnistunut livahtamaan ulos pakistanilaisten rajapoliisien autosta, kun hänet pidätettiin Afganistanin rajalla (Virtanen 2014, 190, 303).

Joskus pelkästään se, että toimittaja näyttää länsimaalaiselta, riittää aiheuttamaan vaaratilanteen, kuten Virtasen kuvailemassa tapauksessa Irakissa, Karbalassa, vuonna 2006:

Liikuin kaupungissa ja läheisessä Najafissa ainoana länsimaalaisena ja siksi silmiinpistävä. Kun olin kuvaamassa Karbalan hienon moskeijan ympäristöä, joku kansanjoukosta huusi: ”Länsimainen itsemurhapommittaja!” - - -

Väkijoukko hyökkäsi samantien kimppuuni. Mukaan rähinään rynnännyt, minua pistooleilla osoitteleva mies raastoi minua toisaalle. Asemiehet voittivat väännön ja veivät minut mukanaan läheiseen parakkiin, jossa lopulta selvisi heidän olevan moskeijan poliiseja. (Virtanen 2014, 363.)

Virtanen kadotti rytkäksä oppaansa, jota oli kumautettu aseiden perällä päähän ja murtautunut nenänsä puskiessaan päällään yhtä poliiseista. Jos poliisit eivät olisi tulleet väliin, väkijoukko olisi luultavasti tappanut heidät molemmat. (Virtanen 2014, 363–364.) Työn vaarallisuudesta puhuttaessa onkin tärkeää muistaa, että ulkomailla myös toimittajan avustaja on usein vähintään yhtä suuressa ellei jopa suuremmissa vaarassa. Joskus paikalliset joutuvat jopa itse hoitamaan kansainvälisten journalistien tehtävät paikoissa, joihin ulkomaalaisia journalisteja ei päästetä tai he eivät enää uskalla mennä. Todella vakavaksi Virtanen määrittää tilanteen kaikkialla, mistä Punainen Risti joutuu turvallisuussyistä vetäytymään (Virtanen 2014, 366).

Toisinaan journalistin ammatti avaa ovia ja jopa auttaa uhkaavissakin tilanteissa. Kamera saattaa toimia oikeutuksena päästä lähemmäs jotain tapahtumaa, mutta yhtä lailla se voi toimia karkoittimena. On paljon paikkoja, joissa toimittajille ei levitellä punaisia mattoja. Suomen passissa ei onneksi ammattia kuitenkaan mainita, joten Virtanen on usein onnistunut selittelemään asiat parhain päin milloin minkäkin asian edustajana esiintyessään. Toisinaan on pystyttävä myös sulavasti valehtelemaan eteenpäin päästäkseen tai tilanteesta selvitäkseen. Varsinkin uransa alkuaikoina Virtanen oli usein ”*businessman*” ja toimialaksi kelpasi usein ”*export-import*”. Vankiloissa hän on vierailut joskus toimittajana, joskus sukulaisena ja joskus sosiaalityöntekijänä. (Virtanen 2014, 185, 304.)

Olen toki joutunut keksimään yhtä sun toista ”tekemistä”, kun liikemieheltä vaaditaan paikallisen partnerin kutsukirje tai maahan ei pääse edes turistina. Afrikassa pahimpiin diktatuureihin kuuluvaan Päiväntasaajan Guineaan pääsen naapurimaasta Gabonista esiintymällä lähestyssaarnaajana. Neuvostoliiton tunkeuduttua Afganistaniin esittäydyn Kabulil lentokentällä jatko-opiskelijana, joka on tullut tutkimaan islamilaista arkkitehtuuria. (Virtanen 2014, 185.)

4.1.1 Merkityksetön objektiivisuus?

Objektiivisuutta eli puolueetonta ja tosiasiallista tarkastelua on aina pidetty yhtenä keskeisimmistä journalismin ohjenuorista. Tästä syystä se on myös kautta aikojen ollut yksi suurista kiistakapuloista. Toisten mielestä kaikki tieto on ihmisen tekemää ja siksi subjektiivista eikä täysin puolueetonta näkökantaa ole edes olemassa. Objektiivisuuden puolustajat ovat puolestaan huolissaan journalismin luotettavuudesta, totuudenmukaisuudesta ja uskottavuudesta. Mitä niille tapahtuisi, jos objektiivisuudesta luovutaan? (Lehtinen 2013.)

Median etiikkaa Stellenboschin yliopistossa opettanut Johan Retief pohtii kirjassaan (2002) objektiivisuuden merkitystä. Hän muistuttaa, että ihmiset tavoittelevat samaa asiaa eri reittiä pitkin juuri subjektiivisuutensa vuoksi. Se, mikä toiselle toimittajalle näyttäytyy tärkeänä, saattaa olla toiselle vähemmän tärkeää. Jokainen raportoi samasta tapahtumasta eri tavalla, eikä ainoastaan siksi, että he kirjoittavat eri markkinoille, vaan koska kaksi ihmistä eivät voi nähdä asioita täsmälleen samalla tavalla. Jokaisella toimittajalla on oma yksilöllinen journalistinen horisonttinsa, jonka läpi hän katsoo asioita. (Retief 2002, 99–100.)

Kun mietitään konfliktialueelta tai kriisin keskeltä raportoimista, objektiivisuuden haasteellisuus nousee aivan uudelle tasolle. Mielestäni objektiivisuuden merkityksettömäksi muuttaminen määrittää konfliktijournalismia hyvin vahvasti. Varsinkin humanitaarisen konfliktijournalismin näkökulmasta objektiivisuudesta luopuminen on suhteellisen helppo ymmärtää. Toiset kuitenkin kyseenalaistavat, onko se silti hyväksyttävää.

Haastateltavistani Virtanen on raportoinut myös sotien keskeltä. Kaikista lukuisista konflikteista hän sanoo Bosnian sodan ja erityisesti Sarajevon piirityksen vuonna 1992 järkyttäneen ja muovanneen hänen mieltään eniten (Virtanen 2014, 349). Viimeistään Jugoslaviassa toimiessaan Virtanen ymmärsi kuuluvansa siihen koulukuntaan, jonka mukaan toimittajan kuuluu asettua uhrien puolelle ja tavalla tai toisella tuoda konfliktin uhrien asema esille työssään (Virtanen 4.2.2015).

Moni mediatyöläinen sai haavan myös sieluunsa: koimme läheltä, mitä paikalliset kävivät läpi. Olimme riippuvaisia nuorista, kuten tulkeista. Sota ajoi meille tutuksi tulleet ihmiset hermoraunioiksi. Kaikki objektiivisesti journalismista opittu menetti merkityksensä. (Virtanen 2014, 350.)

Virtasen kollega Martin Bell BBC:lta kehitti kokemustensa perusteella käsitteen ”*Journalism of Attachment*”, kiintymysjournalismi, joka syntyi olosuhteiden pakosta Sarajevossa. Journalistit kasvoivat niin lähelle pommitusten ja tarkka-ampujien kohteena ollutta saraje-

volaisten yhteisöä, että he päättivät ottaa yhdeksi tärkeimmistä tehtävistään näiden ihmisten kärsimyksen esiintuomisen. (Flinkkilä 2014). Bosnian konflikti oli uuden kansainvälisen politiikan aikaa, joka Bellin mielestä vaati muutoksia toimittajan työssä. Mikään hänen 25-vuotisessa sotaraportointiurassaan ei ollut valmistanut häntä Sarajevoa varten, jossa siviilit olivat maalitauluja siinä missä sotilaatkin. Bellin ajatusmalli oli kuitenkin vastoin kaikkea sitä mitä siihen mennessä oli journalismissa omaksuttu oikeaoppiseksi, ja se oli nimenomaan objektiivisuus. (Rodgers 2012, 18–19.)

Virtanen sanoo erityisesti Sarajevon kokemustensa vuoksi tukevansa tiedonvälitystä, joka tuo mieluummin esille sodan inhimillisen tai epäinhimillisen puolen kuin hallituksen tai sotilaslähteiden sotilaspoliittiset näkemykset (Virtanen 2014, 350).

Ääriaräikeä esimerkki olisi sellainen, jossa sulla olisi kaksi minuuttia aikaa tv-uutislähetyskseen ja toinen niistä minuuteista pitäisi antaa hyökkäävälle aseistetulle osapuolelle ja toinen uhreille, jotta se olisi tasapuolista. En mä voi sellaista allekirjoittaa enkä halua tehdä sellaisia juttuja. Ne kuuluvat joihinkin muihin kokonaisuuksiin. (Virtanen 4.2.2015.)

Jugoslavian konfliktista raportoinut kansainvälinen toimittaja Ed Vulliamy on Virtasen kanssa samoilla linjoilla. Hän todisti leireillä niin järkyttäviä asioita, että neutraalin näkökulman säilyttäminen oli hänestä rinnastettavissa osallisuuteen rikoksessa. Vulliamyn mukaan journalistin ei koskaan pitäisi luopua objektiivisuudesta, mutta objektiivinen voi olla olematta kuitenkaan neutraali. (Retief 2002, 105.)

Meneekö Virtasen, Bellin ja Vulliamyn ajattelu liian pitkälle? Retiefin mielestä menee. Hänestä on vaarallista puhua median roolista konfliktien ratkaisijana, sillä mikään sanomalehti ei voi seistä kahden sotivan osapuolen välissä ja ratkaista niiden välistä konfliktia. Jos journalisti valitsee puolensa eikä pyri olemaan neutraali, hän menettää uskottavuutensa ja luotettavuutensa. Faktojen esiin tuominen, järkyttävien asioiden kuvailu totuudenmukaisesti, riittää synnyttämään lukijassa reaktion. (Retief 2012, 105.)

Ymmärrän Retiefin huolen siitä, että jos journalisti uppoaa liian syvälle tapahtumiin, on vaarana, että hänestä itsestään tulee propagandisti. Jos objektiivisuudesta luovutaan, tunteet ja subjektiivinen näkemys saattavat sumentaa arviokyvyn. Media saattaa olla helpommin johdateltavissa, jolloin sitä voidaan hyödyntää propagandassa. Liiallinen subjektiivisuus voi johtaa myös siihen, että joukkoon ei eksy enää eriäviä mielipiteitä, jolloin median itsenäisyys, puolueettomuus ja luottavuus uhrataan. (Retief 2012, 106–112.) On silti hämmäntävää, etteivät kriisi- ja sota-alueella työskennelleet näytä kokevan objektiivisuut-

ta aiheeksi, jota edes tarvitsisi erityisesti pohtia. Halu asettua uhrin puolelle nousee kentällä liian vahvaksi. Mutta kuinka määritellään kuka on uhri? Entä sodan toisen osapuolen uhrin, kuka heidän puolestaan puhuu? Varsinkin sotajournalismissa ja ulkomaan uutisoinnissa objektiivisuus herättää paljon jatkokysymyksiä, joihin on vaikea vastata.

Humanitaarisessa konfliktijournalismissa näen asetelman jotenkin helpompana. Kun Sepälä, Koutaniemi tai Virtanen valitsevat juttuunsa tai projektiinsa jonkun henkilön, he valitsevat tämän puolen hyvin selvästi. Se on kuitenkin myös katsojalle ja lukijalle hyvin selvää, että he kertovat tietyn henkilön tarinan; totuudenmukaisesti, kaunistelematta ja henkilöön liittyvän tapahtuman, esimerkiksi konfliktin, taustat esiin tuoden. Moni voi nähdä tällaisenkin kerronnan ongelmallisena, mutta ehkä se on jo askelen lähempänä oikeanlaista journalistista lähestymistapaa.

Uskon Retiefin toteamukseen, että vasta kun toimittaja myöntää oman yksilöllisyytensä, hän voi sitoutua pyrkimykseen olla objektiivinen työssään. Tällä hän tarkoittaa journalistin tai kuvaajan sitoumusta kertoa aiheistaan mahdollisimman totuudenmukaisesti, kattavasti ja älykkäästi, laittaa tapahtumat kontekstiin ja luoda aiheelle merkitys niin hyvin kuin suinkin pystyy. (Retief 2012, 102.)

4.2 Eettisten valintojen tekijä

Olen tähän mennessä pohtinut tärkeimpiä konfliktijournalistilta ammatillisesti vaadittavia ominaisuuksia, ja asioita, jotka ulkomailla työtään tekevän on syytä ottaa huomioon. Työskentely ulkomailla edellyttää syvällistä perehtymistä kohdemaan kulttuuriin ja historiaan sekä niiden kunnioittamista. Kielten osaaminen on suotavaa ja paikka paikoin hyödyllistä, mutta olennaisinta on pystyä sujuvasti kommunikoidaan tulkin kanssa. Seppälän, Virtasen ja Koutaniemen tavalla työskentelevä konfliktijournalisti luottaa ihmisiin ja tulee tutuksi haastateltaviensa kanssa, mutta pyrkii työssään säilyttämään ammattinsa edellyttämän etäisyyden aiheisiinsa. Projektiinsa hän tarvitsee runsaasti aikaa ja toimii siksi usein freelancerina.

Perehdyn seuraavaksi yhteen keskeisimmistä konfliktijournalistin ammattiin kuuluvista puolista: toimittaja ja valokuvaaja eettisten valintojen tekijänä. Haastateltavan kohtaamiseen liittyvät eettiset ongelmatilanteet kiehtoivat minua valtavasti tässä projektissa. Pyörittelin näitä kysymyksiä paljon jo Georgian matkamme aikana, kun vierailimme pakolaisleireissä Gorissa ja Etelä-Ossetian rajalla. Ihmisten vieraanvaraisuus, heidän hymynsä lahoavilta kuisteilta ja viimeisten kahvinporojensa vastaanottaminen tuntui järjenvastaiselta ja jopa väärältä. He kutsuivat meidät väliaikaisiin koteihinsa, joiden seinät olivat homeessa, antoivat kuvata ja kertoivat elämästään. Miksi kukaan haluaisi pyytää laumaa toimittajia kameroineen kotiinsa?

Kriisialueilla työskennelleen psykologi Kirsti Palosen mukaan pakolaiset näkevät länsimaalaiset toimittajat toivonaan palata kotimaahan. He uskovat, että kunhan muut näkevät, millaisissa olosuhteissa he elävät ja mitä heille tapahtuu, ”maailman omatunto herää”. (Flinkkilä 2014.) Vaikka tiedostin tämän, minun oli vaikea käsittää ihmisten halukkuutta tulla haastatelluiksi vielä siinäkin vaiheessa, kun itse tätä omin silmin todistin. Ymmärsin paljon paremmin sitä iäkästä naista, joka tuli rapulleen huutamaan, miksi tulette tänne meidän kurjuutta kuvaamaan. Hänen vihaansa ja turhautuneisuuteensa pystyin jollain tasolla samaistumaan. Kuvittelin sen vastaavan omaa reaktiotani, jos olisin hänen asemassaan.

Se, että joku laittaa toivonsa asioiden paranemisesta esimerkiksi minun ottamaani valokuvaan, kuulostaa valtavalla vastuulta. Sotakuvaaja James Nachtwey pohtii tätä vielä vuosikymmeniä kestäneen uransa jälkeen:

Onko valokuvauksella mahdollista lopettaa ihmisen väkivaltainen toiminta, jota on harjoitettu kautta historian? Ajatus tuntuu täysin suhteettomalta. Kuitenkin juuri tuo ajatus on kannustanut minua. Minusta valokuvan voima piilee sen kyvyssä herättää

ihmisyytemme. Jos sota on yritys tehdä tyhjäksi ihmisyyys, valokuvaus voidaan ymmärtää sodan vastakohtaksi. Jos sitä käytetään oikein, se voi olla vahva sodanvastainen vaikuttaja. (Yleisradio 2014.)

Valokuvalla ja lehtijutulla vaikuttaminen, niiden oikein käyttäminen, haastateltavan kohtaaminen ja ulkopuolisen oikeus puuttua johonkin asiaan ovat kaikki niitä eettisyyden ongelmia, joista on maailmalla käyty keskustelua varmasti niin kauan kuin journalismia on harjoitettu. Suomessa journalismin ammattilaisille on laadittu eettisiä sääntöjä, kuten hyvä lehtitapa ja Journalistin ohjeet. Kansainvälistä hyvän journalismin kriteeristöä ei ole, mutta vapaan lehdistön länsimainen ihanne on demokraattisissa maissa varsin samanlainen. (Vehkoo 2001, 175.) Suomessa journalistista etiikkaa opetetaan yliopistoissa ja ammattikorkeakouluissa. Vehkoon mukaan (2001, 176) se on yksi niistä tekijöistä, jotka ovat vaikuttaneet suomalaisen toimittajakunnan vahvaan professionalismiin. Mutta voiko etiikkaa opettaa?

Estonian uppoamisen jälkeen vuonna 1994 erilaiset kriisit ovat herättäneet keskustelua siitä, milloin ja miten sokissa olevia selviytyneitä tai heidän sukulaisiaan tulisi haastatella. Kriisijournalismin tekijät saavat usein kuulla olevansa haaskalintuja, kun pakottavat hädänalaisia ihmisiä kameran eteen. Suhtauduin itse hyvin kriittisesti median edustajien käytökseen kouluammuntojen aikaan Suomessa vuosina 2007 ja 2008. Jokelassa tapahtuneen välikohtauksen jälkeen journalisteja ei kritisoitu niinkään heidän ottamistaan kuvista tai teksteistä, vaan niistä metodeista, joita he käyttivät jutut ja kuvat saadakseen (Raittila, Koljonen & Väliverronen 2010, 74). Muistan lukeneeni, kuinka nuoria tuotiin kameran eteen, kun he olivat vielä sokkitilassa. Osa nuorista ei tiennyt, kenelle he antoivat kommentteja. Omaisia pommitettiin haastattelupyynnöillä vielä päiviä tapahtuneen jälkeen.

Kriisipsykologit ovat tuoneet esiin tutkimuksia, joiden mukaan katastrofeista selvinneitä ja heidän omaisiaan tulisi suojella julkisuudelta, sillä lähellä kuolemaa käymistä tai perheen jäsenen menettämistä seuraa yleensä sokkitila. Suomessa kouluammunnan jälkeisessä psykologisessa jälkihoidossa todettiin, että journalistien toiminta paikanpäällä hidasti toipumista. (Raittila ym. 2010, 49.)

Ajan puute ja kilpailutilanne ovat usein syitä, jotka vievät eettisyydeltä journalismissa pohjan. (Uskali 2007, 124). Nopeatempoisessa uutistyössä, oli se kotimaassa tai ulkomailla, jutun on synnyttävä äkkiä – usein keinolla millä hyvänsä. Esimerkiksi Iranin panttivankikriisissä vuonna 1979 NBC oli valmis antamaan iranilaiselle taistelijalle keskeytyksetöntä lähetysaikaa viiden minuutin verran saadakseen vastineeksi haastattelun yhdeltä panttivangilta (Uskali 2007, 124). Kiire on pakottanut haastateltavistani erityisesti kirjeenvaihta-

jana toimineen Virtasen tekemään joskus sellaisiakin haastattelupäätöksiä, jotka jälkeensä ovat jääneet häntä mietityttämään:

Ongelma on siinä, että ajan ja tilanteen vuoksi me emme aina pysty antamaan ihmisille aikaa miettiä, onko tässä mitään järkeä. Mun on pakko myöntää, että monissa tapauksissa muutaman päivän tai vuoden kuluttua jotkut ihmiset varmasti ajattelevat, että miksi me suostuimme. (Virtanen 4.2.2015.)

Suurin ero esimerkiksi Jokelan kouluammunnasta tai Estonian uppoamisesta raportoinen ja oman tutkimuskohteeni välillä on se, että haastateltavieni edustamaa konfliktijournalismia ei varsinaisesti tehdä akuutin hädän ja hysterian keskellä. Eettiset valinnat haastattelu- ja kuvaushetkestä ja lopullisen tuotoksen julkaisemisesta koskevat kuitenkin kaikkia journalismin harjoittajia. Tarkastelen seuraavaksi tutkimusaineistostani esiin nousseita etiikan näkökulmia haastateltavieni kertomien esimerkkitapausten kautta.

4.2.1 Case 1. Koutaniemi: Kenellä on oikeus?

”Kun kävit valokuvaamassa, mun on nyt vaikea löytää sanoja, mutta kun tyttöjen sukupuoli silvottiin, kävit tätä tapahtumaa valokuvaamassa. Sait arvostelua jälkikäteen aika paljonkin, että miksi et tehnyt sillä hetkellä mitään, miksi et puuttunut siihen. Miltä se arvostelu tuntui?” (Heikelä & Moisio 2015.)

Tähän kysymykseen Koutaniemi on vastannut kuluneen vuoden aikana jo monta kertaa: järjettömältä. Tammikuussa 2014 Helsingin Sanomissa julkaistiin juttu, joka koostui Koutaniemen tekemästä kuvareportaasista ja Anu Nousiaisen kirjoittamasta artikkelista. Tekstin Nousiainen oli laatinut Koutaniemen haastattelun perusteella ja juttu oli otsikoitu: Hetki ennen silpomista.

Kaksi vuotta tuota julkaisua aiemmin, Koutaniemi oli ollut toimeksiantona kenialaisessa turvatalossa dokumentoimassa maasaittyttöjen elämää. Tytöt olivat paenneet kotoaan ympärileikkausta ja lapsiavioliittoa. Aihe kosketti Koutaniemeä todella syvältä sen viikon aikana ja hän halusi jatkaa projektiaan viedäkseen tyttöjen viestiä eteenpäin. Hän löysi lopulta kyläyhteisön, jossa suostuttiin ympärileikkausperinteen dokumentoimiseen. (Heikelä & Moisio 2015.) Inhimillinen tekijä -ohjelmassa hän pohti aihevalintaansa näin:

Naisena koin tämän aiheen hyvin henkilökohtaisesti tärkeänä. Toiseksi olin kuullut ympärileikkauksista vasta parikymppisenä ja ihmettelin, miksei siitä puhuta suoma-

laisissa kouluissa. Tuntui, että tarvittiin jotain, mikä rikkoisi tabun. Tarvitaan keskustelua. Tarvitaan myös todellista muutosta. (Flinkkilä 2014.)

Tabun rikkomisessa hän totisesti onnistui. Koutaniemen ottamat mustavalkoisiksi käsitellyt kuvat Isinan ja Nasirianin ympärileikkauksesta yhdistettynä hyvin yksityiskohtaiseen tapahtumakuvaukseen, synnyttivät kohun, jota ei Koutaniemi sen enempää kuin kukaan muukaan ollut osannut odottaa. Monet lukijoista jäivät käsitykseen, että Koutaniemi oli käynyt kuvaamassa tapahtumaa luodakseen jonkinlaisen sensaation. Jäi epäselväksi, että leikkausperinteen dokumentointi Keniassa oli vain osa Koutaniemen monivuotista projektia, jonka tarkoituksena on lisätä tietoa ympärileikkausperinteen vaaroista. (Flinkkilä 2014.)

Siinä kritiikissä oli hyvin paljon perää, jos sitä (reportaasia) tarkasteli vain siinä nimellisessä paikassa ja ajassa. Sellaiset sokkijournalismiksi jäävät repparit voivat aiheuttaa enemmän hallaa kuin hyötyä, koska se shokeeraava efekti, eli tässä tapauksessa väkivalta, jättää niin suuren kysymysmerkin ja lamaantuneisuuden lukijoiden mieleen. He eivät ikään kuin pysty vastaanottamaan informaatiota. - - -

Sen tarkoitus ei ollut olla shokeeraava, vaan itse asiassa se oli aika siloteltu kuvaus todellisuudesta. Siksi kaikki se kritiikki siitä, että kuvat olivat liian väkivaltaisia näyttää Suomen mediassa, tuntui tosi teennäiseltä ja tekopyhältä. Voin sen tilanteen oikeassa elämässä nähneenä sanoa, että ne kuvat ovat vain murto-osa siitä mitä todellisuus on. (Koutaniemi 2.3.2015.)

Koutaniemen mukaan silpomista tapahtuu nykyään pääasiassa Afrikassa, mutta kyse on kuitenkin globaalista ihmiöstä. Tyttöjen ympärileikkausperinne on osa ikivanhaa rituaalia, jossa työstä tulee nainen, naisesta vaimo ja vaimosta äiti. Leikkaus, eli sukuelinten silvonta partaterällä, tehdään hyvin varhaisessa vaiheessa, 8–15-vuotiaille, ja tyttö naitetaan siitä suoraan. Hän saattaa tulla raskaaksi 12-vuotiaana, jolloin leikkauksesta aiheutuvat komplikaatiot ja tulehdukset johtavat sekä äidin että vauvan menehtymiseen. (Heikelä & Moisio 2015.)

Rohkeus perinteen kyseenalaistamiseen kyläläisten keskuudessa ja tieto silpomisen terveydellisistä vaaroista ovat enimmäkseen tulleet kansainvälisiltä järjestöiltä. Vasta ymmärrys siitä, että silpominen tekee yhdynnästä äärimmäisen kivuliasta ja voi synnyttäessä johtaa kuolemaan, on muuttanut erityisesti kylien miesten asenteita (Kovanen 2015). Sosiaalinen paine on kuitenkin valtava, sillä jos perheen tyttöä ei ympärileikata, hän ei pääse naimisiin eikä perhe saa myötäjäismaksua elääkseen. Ympärileikkaamaton nainen on yhä kylän hylkiö, ja tämä puolestaan yksi suurimpia vaikeuttavia tekijöitä perinteen muutta-

miseksi. (Heikelä & Moisio 2015.) Koutaniemen mukaan kylissä tapahtuu kuitenkin hidasta liikehdintää asian edistämiseksi:

Maailmassa on niin monia paikallisia liikkeitä, jotka ovat vuosikymmeniä taistelleet tätä perinnettä vastaan. Ympärileikattuja naisia, jotka ovat itse aktivoituneet. Miten me voidaan kuulla heidän kamppailustaan? Se pitää tuoda tänne länsimaalaisten kuultavaksi, ja me voimme tukea niitä ääniä. Tässä ei olla menossa muuttamaan täältä käsin toisten ihmisten perinteitä, vaan on kyse ihmisistä, jotka haluavat muuttaa omia perinteitään. (Flinkkilä 2014.)

Kerron tarinan taustoineen näin yksityiskohtaisesti, koska kyseessä on erinomainen esimerkki niistä vaikeuksista, ristiriidoista ja eettisistä kysymyksistä, joita konfliktialueella toimiva journalisti kohtaa. Tätä taustatarinaa Helsingin Sanomissa kuvareportaasin nähneet eivät kuulleet. Juttuun kriittisesti suhtautuneet eivät liioin tuohtumuksensa tai jopa kauhunsa vallassa halunneet tai vaivautuneet ottamaan taustasta selvää. Artikkelin kommenttikenttä ja Facebook täytyi keskustelusta jutun oikeutuksesta.

Olivatko Koutaniemi, jutun kirjoittanut Nousiainen ja Helsingin Sanomat sitten toimineet väärin median edustajina? Tulkintoja on yhtä monta kuin on tulkitsijaa. Helsingin Sanomien päätoimittaja perusteli vastineessaan HS:n julkaisupäätöstä sillä, että aiheesta kertominen pelkin tilastoin olisi jättänyt sen lukijalle etäiseksi. Hän totesi myös jutun herättäneen hyvää ja aiheellista keskustelua sosiaalisessa mediassa siitä, miten ympärileikkausta vastaan voitaisiin toimia. Helsingin Sanomat oli hänen mukaansa saanut paljon yhteydenottoja ihmisiltä, jotka halusivat lahjoittaa rahaa ympärileikkausten vastaiseen työhön. (Venäläinen 2014.)

Sukupuolielinten silpominen on vakava ihmisoikeusloukkaus. Lukijoilla on oikeus tietää totuus myös vaikeista ja vastenmielisistä asioista. Se, miten asiat kerrotaan ja esitetään, on toinen asia. Uhreja täytyy kunnioittaa, eikä yleisöä pidä järkyttää tarpeettomasti. Erityisesti rikoksissa, onnettomuuksissa sekä kriisialueilla jokaisen kuvan ja jutun julkaisun kohdalla tehdään perusteellinen harkinta. (Venäläinen 2014.)

Saako valokuvaaja kuvata rikollista tekoa siihen puuttumatta? Koutaniemen esimerkissä se on ehkä yksi lähtökohtaisimmista kysymyksistä eikä suinkaan ongelmaton. Monissa tilanteissa, joissa journalistin katsotaan toimineen eettisesti väärin, kritisoijat eivät ole saaneet kokonaiskuvaa tapahtuneesta. Lukijan on mahdoton tietää tapahtuman taustoja, kuvaajan syitä tai kuvauksissa vallinnutta tilannetta, jos heille näytetään vain väkivaltainen tai sitä symboloiva valokuva. Miksei Koutaniemi tehnyt mitään estääkseen ympärileikkausta?

Vaikka olisin siinä vaiheessa voinut tarjota heille 1000 euroa, ja he olisivat siihen suostuneet, leikkaus olisi tehty kuukautta myöhemmin. Siinä vaiheessa mun ei ollut mitenkään järkevää ottaa roolia pelastajana ja asiaan vaikuttajana. Olin siellä tekemässä dokumentaatiota. Mutta totta kai kysymys siitä, kävikö se (asiaan puuttuminen) mielessä, niin väistämättä. Se ei vain ollut realistista. (Heikelä & Moisio 2015.)

Toinen kritiikissä voimakkaasti esiin noussut kysymys oli, että mikä oikeus Koutaniemellä oli? Mikä oikeus hänellä oli ylipäättään kuvata tuota tapahtumaa ja noita tyttöjä? Mikä oikeus hänellä oli kuvillaan arvostella tuota perinnettä? Mikä oikeus jakaa ottamansa kuvat mediassa?

Vasta-argumenttina sanoisin, että kenellä on sitten oikeus? Kaikki asiat, mihin me yhteiskunnallisesti puututaan ja kaikki ne historialliset asiat, joihin on puututtu, on otettu oikeus. Orjuuden lakkauttaminen, naisten äänioikeuden saaminen. Ei sitä ollut poliitikko tullut tarjoamaan, että tartutko mahdollisuuteen ja alat vaatia itsellesi äänioikeutta. Vaan se on ollut helvetinmoisen taistelun ja vastarinnan takana. Sitä oikeutta on yritetty kaikin mahdollisin tavoin vielä minimoida ja estää. Että miksi teen jotain tällaista? Koska mä voin. Se on tosi yksinkertainen se vastaus. (Koutaniemi 2.3.2015.)

Koutaniemen mukaan se, että pystyy, ei tarkoita kuitenkaan, että hän valokuvaajana voisi tehdä mitä lystää. Haastateltavistani juuri hän tekee kaikkein humanitaarisinta työtä, ruohonjuuritason kriisijournalismia. Hänen tavoitteenaan on tuoda esiin asioita yksilöiden kautta, mutta historiallisiin yhteiskunnallisiin saavutuksiin on aina vaadittu kokonaisia kansakuntia ja järjestelmällisiä toimia ja painostusta. Kuvajournalistina hän voi toimia vain yhdessä muiden kanssa, osana niitä muita ääniä, jotka haluavat viedä eteenpäin samankaltaisia asioita. (Koutaniemi 2.3.2015.) Olennaisinta Koutaniemen tarinassa onkin mielestäni hänen ajatuksensa siitä, ettei journalistin pyrkimys ole muuttaa epäoikeudenmukaiseksi näkemäänsä tilannetta ulkoapäin, vaan rohkaista ja tarjota tietoa niille tahoille, jotka vieraan kulttuurin sisällä ovat alkaneet vaatia muutosta.

Pitää kaikin tavoin ottaa keskustelu vastaan ja myös vastuu omista argumenteista ja kyllä tuo vuosi opetti sitä hirveesti. Pystyy seisomaan sen takana mitä on tehnyt, mitä on tekemässä ja miksi tekee. Jotenkin se miksi ja miten, millä arvoilla ja kenen kanssa. Mä teen niin paljon näiden paikallisten ympärileikattujen naisten kanssa yhteistyötä. Se on se, mikä mulle tässä merkitsee. (Koutaniemi 2.3.2015.)

4.2.2 Case 2. Virtanen: Mitä voi julkaista?

Yksi järkyttävimmistä luonnonkatastrofeista, joita Virtanen on uransa aikana todistanut, tapahtui marraskuussa 1985, kun tulivuori Nevado del Ruiz purkautui Kolumbiassa. Laava ja mutavyöry peittivät alleen koko Armeron kaupungin ja sen 29 000 asukkaasta yli 20 000 menehtyi. (Virtanen 2014, 284.) Kun tuhopaikalle päästiin viimein tekemään pelastustöitä, vyötäisiään myöten mutaliejussa ja jaloistaan loukkoon jäänyt tyttö, Omayra Sanchez, keräsi ympärilleen joukon median edustajia. Ranskalainen valokuvaaja Frank Fournier otti kuvan Omayrasta, ja myöhemmin hän sai kuvastaan vuoden 1986 *World Press Photo* -palkinnon. (BBC News 2005.) Omayraa ei ehditty pelastaa raunioista.

Ranskalaisen toimittajan valokuva herätti valtavan polemiikin journalismin etiikasta (Virtanen 2014, 285). Fournieria syytettiin siitä, ettei hän ollut auttanut hädässä olevaa tyttöä ja häntä arvosteltiin kyseenalaisen palkinnon vastaanottamisesta. Myös Virtanen oli jutellut Omayran kanssa ja ottanut hänestä valokuvan silloin, kun tyttö oli ollut vielä täysin tolkuissaan.

Kukaan meistä ei siinä tilanteessa olisi uskonut, etteikö häntä (Omayraa) sieltä vuorokauden aikana saataisi ylös. Ajattelimme, että tässä on urhea tyttö, joka kertoi lähtevänsä pian kouluun, ja me kannustimme häntä. Vuorokautta myöhemmin kuulimme tytön kuolleen. Ei ollut mitään työvälineitä, maansiirtokoneita tai helikoptereita, joilla hänet olisi voitu pelastaa. (Virtanen 4.2.2015.)

Kun Virtanen muistelee tapahtumaa, hän tuntuu vaipuvan syvälle muistoihinsa. Tämä on selvästi yksi niistä lukuisista asioista, jotka ovat jääneet häntä vaivaamaan. Hän korostaa, että missä tahansa sellaisessa tilanteessa, jossa on kysymys sekunneista tai minuuteista ihmishengen pelastamiseksi, on täysin tuomittavaa, että auttamisen sijaan ottaa valokuvan (Virtanen 4.2.2015). Aina ei kuitenkaan vain pysty auttamaan. Mielen voimalla ei siirretä päällekkautuneita talojen raunioita. Ihmiset olivat järkyttyneitä myös siitä, että tekniikan avulla voitiin kyllä ikuistaa tytön viimeiset hetket ja välittää ne ympäri maailmaa, mutta teknologia ei pystynyt pelastamaan tämän henkeä (BBC News 2005).

Jos Fournier ja Virtanen totesivat, etteivät voineet tehdä mitään tytön hyväksi, oliko ylipäänsä hyväksyttävää valokuvata tätä? Vaikka Omayra olisi saatu pelastettua, mistä Virtanen kollegoineen oli vakuuttunut, oliko oikein julkaista kuvaa pikkutyöstä ahdingossa? Näitä kysymyksiä varsinkin lukijat ovat Omayran kuvaa katsellessaan varmasti mielessään pyöritelleet. Vaikka ihmiset olivat ärsyyntyneet Fournierin kuvasta, hän itse vakuutti seisovansa täysin omien päätöstensä ja työnsä takana. Todettuaan, ettei pystynyt saamaan tyttöä loukostaan, hän näki velvollisuudekseen kuvajournalistina toimia siltana ih-

misten ja tämän pienen tytön välillä. Fournier toivoi kuvansa auttavan keräämään rahaa katastrofin uhreille. BBC:n artikkelissa hän sanoo: ”Maailmassa on satojatuhansia Omayroja – tärkeitä tarinoita köyhistä ja heikoista, ja me kuvajournalistit olemme täällä luomassa siltoja.” (BBC News 2005. Tekijän vapaa suomennos.)

Uskon, että jonkun korvaan tuo lausahdus kuulostaa tekopyhältä, jopa ylimieliseltä. Ajatus siitä, etteivät median edustajat tai paikalla ollut pelastushenkilökunta pystynyt pelastamaan Omayraa, on sietämätön. Se, että joku palkitaan kuolevan tytön valokuvasta vielä sietämättömämpi. Asiaa voi kuitenkin ajatella myös toisella tavalla. Mitä jos Fournier ei olisi ottanut valokuvaa? Mitä jos hän ei olisi julkaissut sitä? Mitä jos häntä ei olisi siitä palkittu eikä kohua hänen kuvastaan noussut? Mitä jos Omayra olisi jäänyt vain yhdeksi lukuksi niiden 20 000 muun mukana, jotka kuolivat tuossa katastrofissa?

Päätöksessään haastatella, valokuvata tai julkaista jotain jokainen journalisti tekee ratkaisunsa yksin. Hän määrittää omat eettiset rajansa. Päätös siitä, onko teko oikein, perustuu siihen, minkä takana hän itse seisoo. Kuten Koutaniemenkin esimerkissä, ongelmaksi muodostuu usein myös lukijan vakuuttaminen teon oikeellisuudesta. Jos tarkoitus on ottaa tunteita herättävä, ehkä järkyttäväkin, valokuva, mikä silloin määrittää hetken, jolloin kuvan ottaminen on sopivaa? On journalisteja, jotka liikkuvat kriisialueillakin vain metsästäen kuvaa täysin raunioina olevista ihmisistä. Toiset tekevät sitä saadakseen kuvalla itselleen kunniaa, toiset herättääkseen oman maansa kansalaisissa haluja aktivoitua ja auttaa. Pyhittääkö silloin tarkoitus teon? Ja mistä lukija kuvaa katsoessaan tai juttua lukiessaan tietää, mitkä ovat olleet journalistin todelliset tarkoitusperät?

Myös Virtasen kuva Omayrasta julkaistiin Apu-lehdessä, eikä hän toiminut mielestään muita eettisemmin (Virtanen 2014, 285). Kerran hän on kuitenkin ollut tilanteessa, jossa jokin hänen sisimmässään tai moraalisissaan on estänyt käyttämästä hänen saamaansa materiaalia, joka varmasti olisi koskettanut monia. Vuonna 2005 Pakistanissa tapahtuneessa maanjäristyksessä kuoli yli 100 000 ihmistä. Virtanen oli paikallisessa sairaalassa kuvaamassa levollisen tuntuista tyttöä ympärillä olleiden omaisten luvalla, kun tyttö äkkiä lakkasi hengittämästä. (Virtanen 2014, 283.)

Siinä tuli itselle niin huono olo enkä tietenkään kuvannut enempää. Yritin omalla elekielelläni välittää osanottoni, kun he laittoivat lakanan tytön kasvojen ylle. En ole pystynyt katsomaan sitä videota, puhumattakaan, että laittaisin sitä minnekään. (Virtanen 4.2.2015.)

Olen yrittänyt tämän lopputyön aikana pohtia sääntöjä, jotka pätsivät yleisesti journalismin etiikassa kriisialueella. Tärkein niistä olisi se, että ketään ei pitäisi haastatella, ellei tämä itse selvästi osoita haluaan tulla haastatelluksi. Toiseksi jokaisen haastateltavan tulee tietää, mitä varten ja mihin häntä haastatellaan. Kolmantena haastateltavan osapuolen pitäisi pystyä päättämään, onko haastateltava siinä mielentilassa, että häneltä voidaan kysyä asioista. Mikään elämässä ja journalismissa ei kuitenkaan ole niin mustavalkoista, että joka tilanteeseen olisi jokin ohje, jota voisi noudattaa. Kuten opiskelijatoverini nämä mietteeni kuullessaan huomautti: kyllähän journalistin on toisinaan haastateltava heitkin, jotka eivät halua itseltään asioista kysyttävän. Olivathan sitä paitsi kenialaiset tytötkin vanhempineen suostuneet ympärileikkauksen dokumentointiin Koutaniemen tapauksessa. Olihan 13-vuotias tyttö ollut ihan tyyni ja kertonut asioita mielellään vain tunteja ennen kuin kuoli raunioihin. Silti Koutaniemen ja Virtasen, tai ainakin palkitun Fournierin, toiminta kyseenalaistettiin.

Miksi Omayran kuvan julkaiseminen oli Virtasen mielestä journalistisesti hyväksyttävää, mutta sairaalassa kuolleen tytön ei? Vain hän itse tietää. Konfliktialueella työskentelevä joutuu niin paljon tekemisiin kuoleman ja kärsimyksen kanssa, että uskon kaikkien ammattilistenkin päätösten pohjautuvan lopulta vain siihen, miten vaikeata tilanteessa oleminen on heille itselleen ollut. Jos pystyy, voi tilanteesta yrittää irrottautua, ja katsoa josko asian esiin nostaminen tai kuvan julkaisu kannattaisi, jotta sillä saavuttaisiin jotain suurempaa. Ja sen suuremmankin eettisyydestä riittää monella varmasti sanottavaa.

4.2.3 Case 3. Seppälä: Ketä saa auttaa?

Seppälä ja hänen ohjaajatoverinsa Veera Lehto-Michaud olivat viipyneet Ghanassa liberaalisten pakolaisleirissä jo useamman viikon kuvaamassa dokumenttiaan *Destination Home*. Leirillä oli alun perin ollut 40 000 pakolaista. Nyt leiri oli suljettu eikä siellä ollut enää avustustoimia. Osa asukkaista oli lähtenyt takaisin Liberiaan, osa jatkanut matkansa muualle Ghanaan. Noin 9000 oli jäänyt asumaan pakolaiskylään. (Seppälä 26.1.2015.)

Koko leiri tunsu Seppälän ja Lehto-Michaudin paikan ainoina vaaleaihoisina ja kutsuivat heitä ”siskoksiksi”. Kävellessään kylän läpi johtavaa raittia kuvauspaikalleen, heillä oli tapana pauskata kättä raitilla joka päivä istuvan tytön kanssa. Yhtenä päivänä he tervehtivät tätä jälleen, kun huomasivat tytön käden roikkuivan omituisesti. Koko olkapää oli pois sijoiltaan. Seppälä ja Lehto-Michaud lähtivät viemään tyttöä kylän klinikalle, jossa työskenteli paljon heille tutuksi tulleita ihmisiä. He olivat varmoja, että raitilla istuneen tytön käsi saataisiin helposti laitettua takaisin kuntoon. (Seppälä 26.1.2015.)

Ne meidän klinikalla työskentelevät kaverit, joiden vuoro oli jo loppunut, oli ihan rai-vona. Kyselivät, että eikö me tajuta, miten iso riski me otetaan, kun autetaan tuota ihmistä? Että mitä helvetin järkeä tuossa on? Me sanottiin, että meille on aivan sa-ma. Käsi laitetaan nyt kuntoon. (Seppälä 26.1.2015.)

Seppälä ja Lehto-Michaud pitivät päänsä ja maksoivat tarvittavat klinikkamaksut. Kävi kuitenkin ilmi, että olkapää piti röntgenkuvata eikä pakolaisleirissä ollut tarvittavia laitteita. Tyttö oli lähetettävä pääkaupunkiin noin kahden tunnin ajomatkan päähän. Seppälä ja Lehto-Michaud maksoivat taksin ja antoivat tytölle rahaa lääkäriä varten. Koko ajan hei-dän tuttavansa päivittelivät heidän typeryyttään. (Seppälä 26.1.2015.)

Seppälä ja Lehto-Michaud tiesivät kyllä, mistä kyläläiset tuohtuivat. Klinikalla työskentele-vistä oli epäreilua auttaa tyttöä, joka oli alkoholilla ajanut itsensä aivan pohjalle, kun kyläs-sä oli paljon yritteliäitä työssäkäyviä ihmisiä, jotka hekin tarvitsivat apua. Oikeudentunto kuitenkin käski auttamaan tyttöä, joka ei oikein edes ymmärtänyt tulleetensa autetuksi. Ti-lanne ei kuitenkaan ollut vielä sillä selvä, että tyttö saatiin lähetettyä pääkaupunkiin. Sep-pälä ja Lehto-Michaud olivat tietoisia afrikkalaisten suurkaupunkien vaaroista. Yleensä kaikki sinne päätyvät jäivät sille tielleen. Pakolaisilla kun ei ole työlupaa ja ilman työlupaa mitään muuta työtä ei ole tarjolla kuin prostituutio. (Seppälä 26.1.2015.)

Seuraavana päivänä tyttö ei ollut tullut takaisin. Eikä sitä seuraavanakaan päivänä. Sanoin, että nyt muuten ehkä mokattiin. Neljäntenä päivänä tyttö kuitenkin istui taas paikallaan siinä raitilla. Käsi oli korjattu ja se oli kantositeessä. Ehkä tyttö oli käynyt hakemassa lisää rahaa jostain siinä välissä, mutta siinä se joka tapauksessa nyt istui. Kun menimme tervehtimään, tyttö oli todella vaivaantunut. Sitä oli varmaan koh-deltu huonosti siellä sairaalassa. (Seppälä 26.1.2015.)

Seppälä ja Lehto-Michaud olivat tietoisia, että alkoholisoitunutta tyttöä autettuaan, he oli-vat rikkoneet kylässä vallinnutta hierarkiaa. Klinikkamaksut ja taksit olivat heille pieni raha, mutta muiden silmissä se näytti suurelta uhraukselta jollekin, joka ei sitä ansainnut. Kon-fliktialueilla toimiessa avun antaminen on siinä mielessä ongelmallista, että kukaan muu ei saisi nähdä, että sitä jollekin tarjoaa. Kaikki ympärillä ovat jonkinasteisen avun tarpeessa. Sopiikin siis jälleen kysyä, onko journalistin tehtävä vain dokumentoida vai pitääkö hänen auttaa? Vieraan kulttuurin sisään astuessaan voi myös hyväntahtoisuudessaan aiheuttaa autettavalle vain pahempia ongelmia. Seppälän tarinassa kävi lopulta onnekaasti, mutta entä jos tyttö ei olisi koskaan palannut eikä koskaan selvinnyt, mitä tälle oli tapahtunut?

Seppälän esimerkki on omiaan vahvistamaan sitä päätelmää, että journalisti seisoo yleensä konfliktialueella niin monien suurten kokonaisuuksien keskellä, että kaikkia niitä ei mi-

tenkään voi nähdä. Vaikeissa tilanteissa voi vain toimia sen mukaan, mikä itselle tuntuu oikeimmalta – tietysti etukäteen tekemänsä selvitystyön valossa. Koutaniemi, ranskalainen Fournier ja Virtanen kuvasivat, koska eivät voineet tehdä mitään auttaakseen kuvattavia. He oikeuttivat kuvaamisensa sillä, että uskoivat kuvan avulla pystyvänsä auttamaan muita. Oliko kuvien ottaminen joka tapauksessa moraalisesti väärin? Vai oliko se kuitenkin enemmän kuin mitä moni muu on noiden tyttöjen ja heidän asiansa hyväksi tehnyt?

Varsinkin konfliktijournalismissa eettisten valintojen arvioinnin tekee ongelmalliseksi se, että tilannetta harvoin todistaa kukaan muu kuin journalistit itse. Kuinka voidaan jakaa oikeutta, kun kaikki tässä maailmassa on niin sidoksissa tilanteisiin? Lukija, joka ei ole ollut paikalla eikä nähnyt tilannetta tekee päätöksensä kuvan oikeudellisuudesta oman nopean tunteensa varassa. Voidaan kysyä, antaako nopea johtopäätös oikeuden arvostella journalistin toimia, mutta toisaalta on journalistin vastuulla välittää lukijalle riittävän hyvä kuva kokonaisuudesta taustoineen, jottei väärinkäsityksiä synny.

Filosofi Juha Räikkä näkee ammattieettiset ohjeet apuvälineenä journalistille. Ratkaisut niiden perusteella eivät ole helppoja, mutta ne luovat perustan pohdinnalle, mikä ammattia harjoittaessa on oikein tai väärin. Ammatilainen voi kokea työnsä arvokkaaksi ja mielekkääksi, jos hän ymmärtää oman toimintansa yhteiskunnallisen tarkoituksenmukaisuuden ja pystyy perustelemaan toimintansa itselleen. (Mäntylä 2008, 19.) Uskon Räikän ajatuksen pätevän hyvin pitkälti myös konfliktialueella toimimiseen. Ehkä eettisyyttä ei journalismissa lopulta määrittele mitkään ohjenuorat, vaan ihmisen omat perimmäiset syyt sille, mitä tekee ja kyky perustella niitä myös heille, ketkä näkevät asian toisin.

4.3 Henkisistä konflikteista selviytyminen

Olen tähän mennessä käynyt läpi asioita, jotka määrittelevät konfliktijournalistin ammatillisia toimia ulkomailla: kulttuurien väliset törmäykset, kielimuurit, haastateltavien kielteinen ja myönteinen suhtautuminen medianedustajiin, vaaratilanteet ja pelon voittaminen, objektiivisuuden ja etiikan kysymykset.

Tässä viimeisessä luvussa tarkastelen tutkimusaineistostani esiin nousseita journalistin omia sisäisiä konflikteja, jotka myös olennaisesti kuuluvat konfliktijournalismia tekevän työhön. Minkälaisia henkisiä yhteentörmäyksiä konfliktijournalistina toimiminen tekijälleen aiheuttaa, kuinka haastateltavani käsittelevät työssään kohtaamia raskaita asioita ja mikä kaikesta tästä huolimatta saa heidät jatkamaan eteenpäin?

4.3.1 Kahden todellisuuden konflikti

Ehkä olen paasannut siitä jo liikaa kaveripiirissäni, sillä he ovat kaikki lopettaneet valittamisen. Eivätkä he nyt valittaja-tyyppiä muutenkaan ole. Kyllä mua kuumottaa ihmisten hirveä kitinä tosi tosi pienistä asioista. Mutta tavallaan sekin on jo mennyt ohi. Täällä on eri asiat ja ongelmat ja muilla ne muut. Ei sitä oikein voi verrata, mistä se pula sitten on. (Seppälä 26.1.2015.)

Yhtä mielenkiintoisimmista asioista, joita tämän projektini aikana on noussut esiin, nimitän kahden todellisuuden konfliktiksi. Olen pohtinut paljon sitä, miten maailmalla reissaavat ihmiset selviytyvät kotiinpaluusta. Miten pakolaisleiriltä palaava pystyy seisomaan jonossa ja kuuntelemaan takaa kuuluvaa valitusta, kun kahvilan listalta ei löydy soija lattea? Virtanen muistelee (2014, 383), että Etiopian nälkäleiriltä palattuaan hän suorastaan räjähti niille, jotka ottivat seisovasta pöydästä enemmän ruokaa kuin jaksoivat syödä.

Sotakuvaaja Niklas Meltio on sanonut elävänsä osittain kahdessa eri maailmassa. Vaikka sodassa nähty ja koettu jää pyörimään mieleen, Meltio pystyy erottamaan kaiken siihen maailmaan liittyvän omasta arjestaan pienen pojan isänä Suomessa. (Wancke 2012.) Koutaniemeltä toisinaan kysytään, tuntuuko hänestä hölmöltä, jos ihmiset Suomessa pyytävät häntä kuvaamaan vaikkapa heidän häihinsä. Työ ulkomailla on Koutaniemen mukaan saanut hänet arvostamaan arkisia kuvauskeikkoja entistä enemmän. Hän oikeastaan tarvitsee kontrastia sille raakuudelle, jota muualla kohtaa. (Heikelä & Moisio 2015.) Uskon, että oman pään kanssa selviämisen kannalta niin Meltion kuin Koutaniemen ajattelumalli on elintärkeä. Kriisialueilla koetut asiat on pystyttävä erottamaan arjesta, jossa asiat ovat mallillaan.

Konfliktialueella työskentelevälle tärkein tukiverkosto on kollegat. Yhteisistä kokemuksista puhuminen toimii parhaana terapiana rankkojen asioiden todistamisen jälkeen. Suomeen palattuaan Virtaselta aina kiinnostuneena kysellään hänen matkoistaan, mutta sekä hän että kysyjä tietävät, etteivät he koskaan voi käydä keskustelua samalla tasolla. (Virtanen 4.2.2015.) Kahden eri todellisuuden välille syntyy konflikti silloin, kun kriisialueella ollut yrittää puhua tuntemuksistaan henkilölle, joka ei ole mitään vastaavaa koskaan kokenut. Se ei ole ylemmyyden tunnetta, vaan verbaalista mahdottomuutta kuvailla kentällä läpikäytyjä asioita. Siihen kiteytyykin konfliktijournalistina työskentelemisen vaikeus: heidän työtään kun on onnistua selittämään kokemuksiaan niille, jotka eivät itse paikan päälle pääse tai halua mennä.

Vuosikymmenten kokemus on opettanut Virtasta suodattamaan ihmisten ymmärtämättömyyttä. Rasistisia heittoja hän ei voi sietää ja provosoivia kysymyksiä esittävien ihmisten kanssa hän pyrkii vaihtamaan puheenaihetta tai poistumaan paikalta. Yleensä kysyjät ovat kuitenkin vilpittömän kiinnostuneita hänen työstään, ja heille Virtanen kertookin kokemuksistaan mielellään. Asenteita on vaikea muuttaa, mutta tietoa voi tarjota niille, jotka ovat halukkaita ottamaan sitä vastaan. (Virtanen 4.2.2015.)

Pitää olla kärsivällinen. Voin keskustella niin kauan kun ihmiset haluavat kuunnella, tai näen, ettei heidän asenteensa ole niin lukkiutuneita, etteikö jotain siitä mitä sanon, menisi perille. Olin juuri puhumassa erään eläkeläisyhdistyksen kokouksessa ja kerroin, että mitä vähemmän he ovat tekemisissä ulkomaalaisten kanssa, sitä suuremmiksi ennakkoluulot ja väärät käsitykset kasvavat. Lopuksi eräs kuulijoista totesi, että tämä oli hyvä, ehkä heidän pitäisi miettiä tätä. (Virtanen 4.2.2015.)

Kaksi todellisuutta siis kohtaa, kun toimittaja–kuvaajat tai muut kehitysmaissa matkanneet saapuvat Suomeen, mutta haastateltavieni mukaan sen konfliktin kanssa on jo oppinut elämään. Sopeutuminen Suomen omaan ongelmatasoon käy nopeasti ja uusi reissu on kuitenkin yleensä jo kulman takana. Toisinaan heiltä kysytään, onko sitten vaivaannuttavaa olla parempiosaisena keskellä kurjuutta (Virtanen 2014, 394)? Tästä haastateltavani ovat yllättävän yksimielisiä: köyhyys ei vaivaa heitä, vaan samalle alueelle matkustavien ihmisten, usein länsimaalaisten, tietämätön ja huono käytös sen keskellä. Aihe on sellainen, joka saa Seppälän hiiltymään:

En ärsyynny enää edes siitä ihmisten valittamisesta Suomessa, mutta sellainen ”ghettoutuminen”! Hei, tulin surffaamaan maailman köyhimpään maahan! Päätin antaa omastani ja vein neljä banaania johonkin slummiin. Ihana tämä mun bungalow, mutta miten täällä pyörii jotain kerjääviä lapsia? Sitten he vielä julkaisevat sen Facebookissa. Ei, mulle ei tule kulttuurisokkia siitä, että menen kurjuuden keskelle, vaan

niistä länsimaisista idiooteista, jotka pyörivät siellä hillittömien rahatukkojensa kanssa. (Seppälä 26.1.2015.)

On kyseessä sitten juttukeikalle lähtevä toimittaja tai rentoutumislomalle lähtevä matkailija, vähintä mitä tämä voi tehdä, on ottaa perusasiat selville maasta, johon matkustaa. Ihmiset, jotka sanovat surffaamisellaan tukevansa maailman korruptoituneimman maan kansantaloutta, saavat Seppälän ärsyyntymään. Hän kuitenkin korostaa, ettei arvostele ihmisten halua lomailuun ja on reissun päällä itsekkin mielissään päästessään syömään pizzaa, muttei koskaan söisi sitä keskellä pakolaisleiriä. (Seppälä 26.1.2015.)

Seppälä on ollut todistamassa liiankin usein länsimaalaisen turistiryhmän ilmestymistä paikallisen kehitysapukohteen leiriin. Hän on katsellut typeryneenä, kuinka ryhmäläiset ovat pelanneet älypuhelimillaan, kysyneet kysymyksiä liian vaikealla englannilla ja vikiseet kylmän veden viipymisestä. (Seppälä 26.1.2015.) Myös Virtanen muistelee kirjaan samanlaisia tilanteita: joskus hänen seurassaan olleelle ei ole köyhän talon viimeinen vuohi tai kana ateriaksi kelvannut. Hän kirjoittaa osaavansa olla vahingoniloinen tai peräti julma mitä tulee tällaisiin kulttuurikohtaamisiin tai nirsoiluun. (Virtanen 2014, 278.)

Vastustan henkeen ja vereen tirkistelevää slummiturismia. En kuitenkaan halua, että vain meillä toimittajilla, sosiaalityöntekijöillä ja avustusjärjestöillä olisi mahdollisuus ja oikeus nähdä ja kokea epäoikeudenmukainen maailma. Yhtä ongelmallista on sotaturismi. En ole vielä oivaltanut sitä, mitä savuaville raunioille kaiken menettäneiden surevien ihmisten keskelle saapuvat selfie-kuvia räpsivät turistit kalliiksi tulleelta matkaltaan haluavat. (Virtanen 2014, 274.)

Ulkomailla ja varsinkin köyhällä konfliktialueella työskentelevä journalisti joutuu käsittelemään kahden maailmankuvan törmäämistä sekä ulkomailla ollessaan että Suomeen palatessaan. Näiden törmäysten vastakkainen osapuoli on heidän oman kulttuuripiirinsä edustajat. Haastateltavieni mukaan nämä ovat niitä kaikkein turhauttavimpia konflikteja heidän työssään.

On kuitenkin selvää, että eräänlainen konflikti syntyy myös länsimaisen toimittajan ja konfliktialueella asuvan paikallisen välillä. Se syntyy esimerkiksi silloin, kun toinen osapuoli elää tiedonpuutteensa vuoksi niin eri maailmassa, että keskustelu osoittautuu mahdottomaksi. Koin itse opintomat kallani Georgiaan yhden tällaisen kahden todellisuuden törmäyksen, kun vierailin ryhmäni kanssa paikallisessa vanhusten palvelutalossa haastattelemassa 80-vuotista rouva Gubeladzea. Hän toi puheissaan joka käännteessä esille kai puunsa Stalinin aikaan, jolloin ihmisillä riitti töitä ja ruokaa. Samaisen Georgiassa viettä-

mämme viikon aikana Georgian Abhasian jäätyneen konfliktin alueella levitettiin totena uutista, että Suomi halusi liittyä Venäjään Ukrainan kriisin kärjistyessä.

Istuessani siinä palvelustalon huoneessa ja katsellessani punainen myssy päässään istuvaa georgialaista rouvaa, päässäni vilisti valtavasti ajatuksia. Vaikka olen opiskellut journalismia nelisen vuotta, vasta sillä hetkellä ymmärsin, miten etuoikeutetussa asemassa me suomalaiset toimittajanalut siinä huoneessa olimme suhteessa vastapäätä meitä istuviin 80-vuotiaisiin rouviin. Suomi on kuudetta vuotta peräkkäin lehdistövapauden kärki-maa, kun maailmanlaajuisesti lehdistönvapaus on vain heikentynyt. Helmikuussa 2015 kansainvälisen sananvapausjärjestön tekemässä listauksessa Venäjä oli sijalla 152. (Purtonen 2015.) Siinä rouva Gubeladzea haastattellessamme, tuntui vaikealta hyväksyä sitä tosiasiaa, etten koskaan saisi näitä rouvia katsomaan elettyä elämäänsä tai oman maansa tulevaisuutta toiselta kantilta tai historian tietojen valossa. Ja toisaalta, etten koskaan pystyisi katsomaan asiaa heidän näkökulmastaan.

4.3.2 Keinot selviytyä, syyt jatkaa

Sota- ja kriisialueilla työskenteleviltä kysytään usein, miten he kestävät. Luulen kysyjän usein ajattelevan erityisesti kuoleman, kärsimyksen ja köyhyyden todistamista. Georgiasa ja tämän lopputyön parissa työskennellyäni olen ymmärtänyt, että vaivaamaan jäävien asioiden kenttä on vielä paljon suurempi kuin voisi kuvitella. On selvittävä erilaisista verkkokalvolle piirtyneistä väkivaltaisista tai surullisista muistoista. On selvittävä syyllisyyden tunteesta, kun uudet tuttavat on jätettävä kurjiin olosuhteisiin oman matkan jatkuessa eteenpäin. On selvittävä niistä ihmisistä, jotka eivät pysty ymmärtämään kentällä koettuja asioita, ja varsinkin niistä, jotka eivät edes yritä ymmärtää. Silti Seppälä, Virtanen ja Koutaniemi eivät osaa kuvitella tekevänsä työkseen mitään muuta.

Koutaniemelle hänen uransa tähän astisista vaikein kokemus oli ymmärrettävästi ympärileikkauksen dokumentoiminen Keniassa. Raskainta oli itse tapahtuman muistaminen hyvin elävästi, mutta myös sen mittakaavan ymmärtäminen, että 140 miljoonaa tyttöä maailmassa on käynyt läpi saman toimenpiteen (Flinkkilä 2014). Silpomisperinteen todistamisen lisäksi myös repparin julkaisusta seuranneesta kohusta toipuminen vei aikansa. Konfliktijournalistin on varauduttava myös siihen, että kritiikki kohdistuu työn lisäksi häneen itseensä tekijänä.

Nyt yli vuosi reportaasin julkaisun jälkeen Koutaniemi on yhä samaa mieltä kritisoijien kanssa siitä, että jos hänen projektinsa olisi jäänyt siihen yhteen Helsingin Sanomissa

julkaistuun juttuun, se olisi voinut olla jopa ihmistä vaurioittavaa. Ihmisten ravisuttaminen, keskustelun avaaminen ja tabun rikkominen sillä reportaasilla oli kuitenkin tärkeää, jotta kaikilla sen jälkeen julkaistuilla jutuilla sekä tulevalla kirjalla olisi paikka, johon tieto voi asettua. (Koutaniemi 2.3.2015.)

Se, että tarkoitus ei ole sokeerata, ei tarkoita, etteikö ne (kuvat) sokeeraisi. Ja se, että ne sokeerasivat suomalaisia, oli mun mielestä positiivinen asia, koska se kertoo siitä, että se oli jotain ohittamatonta. Se avasi jonkun tietyn oven tai rikkoi jonkin tietyn seinän meidän suomalaisten mielessä. Ehkä myös joidenkin asenteissa tai tietoisuudessa ainakin. Siitähän sokeeraavuus syntyy: hetkittäisestä pelonsekaisesta hämmentymisestä, koska asia ei ole tuttu. Ainakin se tapahtui. (Koutaniemi 2.3.2015.)

Koutaniemelle paras tapa toipua oli motivoituminen ja projektin jatkamisen suunnittelu. Hän matkusti Ugandaan, Keniaan ja Etiopiaan ja julkaisi Suomessa jokaisesta maasta positiivisen tarinan ympärileikkauksen muutosvoimasta paikallisten naisten ja miesten keskuudessa. Näistä artikkeleista ja kuvista hän ei ole kuullut ainuttakaan kritisovaa kommenttia. Koutaniemi arvelee sen johtuvan myös siitä, että myöhemmissä artikkeleissa oli sisällöllisesti paljon enemmän. Valokuvaajana hän myöntää myöhemmin julkaistujen juttujen kuvineen olevan se oikea tapa vaikuttaa ihmisiin. Mutta olisiko noita tarinoita no-
teerattu yhtä hyvin ilman ensimmäisen jutun aiheuttamaa avautumista?

Asetelma, jossa tulkintoja on niin monta kuin on tulkitsijaa, nousee ongelmalliseksi silloin, kun rankasta aiheesta tehdyt kuvat eivät tavoitakaan katsojaa kuvaajan toivomalla tavalla. Pahimmillaan tilanne kääntyy niin, että tulkitsija kääntää kuvat tukemaan omaa maailmankuvaansa, jonka kuvaaja on toivonut voivansa kyseenalaistaa. Silloin journalisti joutuu sen kysymyksen eteen, että kääntyykö työ häntä itseään vastaan. Koutaniemen tapauksessa valokuvia ylistettiin Hommafoorumilla rasistisella tavalla sen sijaan, että katsojat olisivat esimerkiksi nähneet ympärileikkauksukuvissa heijastuspintaa Suomessa lapsiin kohdistetulle väkivallalle (Koutaniemi 2.3.2015).

Siinä herää kysymys itseä kohtaan, että haluaako olla tukemassa jotain sellaista, mitä itse vastustaa. Sekin on kuitenkin kiinni kuvallukutaidosta. Pelko siitä, että kuvani voivat lisätä rasismia, ei saa olla syy jättää kertomatta niin suurta ihmisoikeudellista epäkohtaa. Luotan lukijan arvostelukykyyneen, että hän pystyy erottelemaan asioita toisistaan. Kyseessä on väkivaltainen perinne, jota kritisoidaan; ei ihon väri, etnisyys tai kulttuurillinen ryhmä. Mun kritiikkini ei kohdistu kehenkään suoranaisesti, vaan siihen perinteeseen ja siksi pystyn seisomaan sen takana. (Koutaniemi 2.3.2015.)

Kohu saavutti sosiaalisessa mediassa lopulta sellaisen huipun, jossa yksi arvosteli Koutaniemen mustavalkokuvia liian kauniiksi ja esteettisiksi, ja toinen oli kokenut ne järkyttävänä. Niin kutsutulla palautteella ei ollut enää minkäänlaista kosketusta konkreettiseen todellisuuteen, mikä tuntui Koutaniemestä kaikkein raskaimmalta. Keskustelua käytiin valokuvaajan teknisistä valinnoista, eikä kukaan esittänyt kysymystä, mitä yhdessä voitaisiin tehdä tälle perinteelle, jota täälläkin minuutilla maailmassa toteutetaan. (Koutaniemi 2.3.2015.)

Kritiikistä huolimatta oli valtavasti ihmisiä, joita Koutaniemen reportaasi oli koskettanut. Hän sai sähköpostiinsa paljon kannustavia viestejä tutuilta ja tuntemattomilta. Huutavan väkijoukon keskellä oli varmasti myös niitä, jotka eivät välttämättä kohun keskellä halua sanoa mitään, mutta jotka jossain vaiheessa ovat valmiita ottamaan toiminnallisen askeleen. Se riittää kannustamaan Koutaniemeä eteenpäin. Työ on kuitenkin pitkäjänteistä ja vaatii aikaa. Siksi hän on tehnyt valinnan, ettei yksikään hänen projekteistaan kuvajournalistina kestä yhtä viikkoa, vaan ne ovat monivuotisia, jopa elämän mittaisia. (Koutaniemi 2.3.2015.)

Koutaniemen reportaasissa tulee esiin kaksi suurta konfliktitoimittajan henkisen taistelun paikkaa. Ensinnäkin on itse järkyttävän tapahtuman todistaminen ja toiseksi jutun julkaisun jälkeen nousseen kritiikin kanssa selviäminen. Seppälä on urallaan joutunut napit vastakkain myös toisenlaisen ongelman kanssa, joka freelancereina toimiville konfliktijournalisteille on valitettavan tuttu. Sen lisäksi, että olet ollut todistamassa jotain järkyttävää, voi olla, ettei mikään valtamedia edes julkaise vaivalla kokoamaasi juttua. Seppälän mukaan esimerkiksi Ebola-kohun ollessa suurimmillaan valtamedia suhtautui hyvin nihkeästi kaiken Afrikka-aiheisen julkaisemiseen.

Seppälää jyrkät kieltäytymiset, usein ilman mitään perusteluja, ovat kuitenkin vaan sisuunuttaneet. Hänen tavoitteensahan on muuttaa ihmisten kuvaa Afrikasta pelkkänä Ebola-maana. Kun Seppälä kuvasi Afrikassa ensimmäistä pitkää dokumenttiaan, epätoivo ja turhautuminen iskivät monta kertaa. Sellaisissa tilanteissa ystävien tai esimerkiksi tuottajan sanat kannustavat eteenpäin: ”Totta kai teette. En tiedä Afrikasta mitään, mutta kiinnostaa kyllä.” Lannistumisen hetkellä on tärkeää muistaa, että se, ettei valtamedian edustajia kiinnosta, ei tarkoita, etteikö katsojia aihe kiinnostaisi. (Seppälä 26.1.2015.)

Selviytymiskeinona motivoitumisen ja palautteen saamisen lisäksi kaikki haastateltavani korostavat mahdollisuutta pitää yhteyttä maailmalla tapaamiinsa ihmisiin. Koutaniemi on yhä yhteydessä kuvaamiinsa kenialaistyttöihin, ja Seppälä keskustelee sosiaalisen median kautta päivittäin Ghanan pakolaisleirillä ja muilla matkoillaan tapaamiensa ihmisten

kanssa. Varsinkin pakolaisleireillä paikalliset usein haluavat ulkomaalaisten toimittajien sähköpostit, ja monet kirjoittavat sen yhden kerran. Seppälä sanoo, ettei koskaan saa olla niin kiire, etteikö olisi aikaa vastata edes parilla rivillä takaisin. (Seppälä 26.1.2015.)

Virtasesta kuulee, että suurimman vaikutuksen häneen uransa aikana ovat tehneet kaikki ne ihmiset, jotka hädässä tai muuten vain ovat tarjonneet kättään. Kirjassaan hän mainitsee moneen kertaan nöyrät kriisityöntekijät ja rohkeat paikalliset, jotka henkensä uhalla ovat vieneet häntä paikkoihin. Hän sanoo muistelevansa kaikkia niitä hotellien työntekijöitä, jotka jaksavat ja uskaltavat päivästä toiseen tulla työpaikalleen (Virtanen 2014, 242). Siksi yhteydenpito jälkeensä on konfliktijournalisteille tärkeää. Vaikeinta konfliktialueella ei suinkaan ole ihmisten kurjuuden kohtaaminen ja dokumentoiminen, vaan lähdön hetki. Virtanen sanoo syyllisyyden iskevän kovimmillaan, kun taakse pitää jättää paikka, josta läheiseksi tulleet ihmiset eivät pääse pois edes rahalla (Virtanen 2014, 387).

Länsimaisen median ilmestyminen paikalle herättää monessa toivon tilanteen parantumisesta ja on vaikeaa, ettei sellaista lupausa voi paikallisille antaa. Siksi Seppälä toisinaan editoi kuvaamilleen haastateltaville jonkun videopätkän ja lähettää sen heille, vaikkei saisi itse juttua myydyksi. Hän ei halua, että haastateltaville jää sellainen olo, että he ovat vain häipyneet paikalta. (Seppälä 26.1.2015.)

Virtanen on tehnyt uraansa 40 vuotta ennen sosiaalista mediaa. Nyt hän hyödyntää aktiivisesti Facebookia pitäessään yhteyttä muun muassa fiksereihinsä eli paikallisiin avustajiin. Hän on valjastanut sosiaalisen median myös omaksi väyläkseen tuoda mielestään tärkeitä aiheita ihmisten nähtäville. Virtasta Facebookissa seuraavat ovat tottuneet jokapäiväiseen uutisannokseen. Jatkuva tarve raportoida ja jakaa tietoa maailman konflikteista on Virtasen itsensä mukaan osa työstä tullutta traumaa tai ainakin addiktiota (Virtanen 2014, 384).

Olen miettinyt, että miksi panttaisin itselläni mielenkiintoisia artikkeleita, juttuja, linkkejä, havaintoja ja valokuvia, joita on kertynyt arkistoihin. Mulla on tarve herätellä ihmisiä siihen, että samaan aikaan muualla tapahtuu tällaista. Moni on sanonut, ettei itse ole aikaa etsiskellä tai seurata, niin koen itseni tällaiseksi tietotoimistoksi. Ihmiset katsoo päivän päätteeksi, että onko Virtanen laittanut mitään kiinnostavaa, ja jos en, he huolestuvat ja kyselevät uutistensa perään. Olen tavallaan sen vanki, mutta teen sen äärimmäisen mielelläni. (Virtanen 4.2.2015.)

Kollegoiden kanssa keskustelun lisäksi sosiaalinen media toimii Virtasella myös eräänlaisena keinona käsitellä kaikkea kokemaansa. Paljon purettavaa hänelle on vuosien varrella kertynytkin. Kun Virtaselta kysytään, mikä on järkyttävien asia, jota hän maailmalla on

todistanut, vastaus on täysin epäröimättä lasten kuolema. Eniten koskaan hän on itkenyt Etiopian nälkäleirillä 1984, kun kylästä aamulla kannettiin huopiin käärittynä parikymmentä yön aikana kuollutta pikkulasta. Sen lisäksi, että Virtanen on usein joutunut todistamaan itselleen tuntemattomien ihmisten kuolemaa, hän on vuosikymmenien aikana menettänyt monia ystäviään maailman kriisialueilla. Heistä läheisin, toimittaja David Blundy, ammuttiin kadulle San Salvadorissa marraskuussa 1989 (Virtanen 2014, 282, 343.)

Järkyttävistä asioista selviytymisen kannalta kaikkein tärkein Virtasen esiin nostama asia on mielestäni tämä: todellisia selviytyjiä ovat kurjissa oloissa elävät paikalliset. Kirjassaan hän viittaa BBC:n kirjeenvaihtajan Lyse Doucetin sanoihin: ”Minun on vaikea keskittyä miettimään omaa traumaani siellä, missä ihmisten kokema trauma ja tragedia on niin paljon paljon suurempi ja jotain sellaista, jota me emme voi edes kuvitella.” (Virtanen 2014, 386.) Tragedioiden todistamisessa Virtasta auttaa asioiden suhtauttaminen. Hän on paikalla, koska on voinut valita niin.

Me samanhenkiset ihmiset ymmärrämme kyllä toisiamme, joskaan emme aina itseämme. Vaikeampaa on selittää toisille, miksi haluamme sinne, mistä ihmiset yrittävät henkensä kaupalla paeta. - - - Olen yrittänyt todistella kysyjille, että sodat ovat ulkomaantoimittajille yhtä merkittäviä tapahtumia kuin MM-kisat urheilutoimittajille. (Virtanen 2014, 377–378.)

Sodat ja kriisit ovat ääritilanteita, joihin toimittajat voivat myös jäädä adrenaliinikoukkuun (Uskali 2007, 192). Virtanen tunnustaa olevansa koukussa uutistapahtumiin ja hiljaisiin katastrofeihin. Konfliktialueilla historia tapahtuu silmien edessä, ja ihmisyyys iskee tajuntaan aivan eri tavalla kuin Espoon lähimarketissa tai EU:n käytävillä. (Virtanen 2014, 379, 380.) Kaikille haastateltavilleni matkustaminen, ihmisten tapaaminen ja konfliktialueilla työskentely on heidän elämänsä elämistä, ei niinkään enää edes työtä. Mutta kuinka on mahdollista todistaa tällaista maailman vääryyttä kyynistymättä? Siihen Virtanen vastaa usein näin:

Tuokaa sellainen ihminen, joka on nähnyt yhtä paljon kuin minä ja kertoo olevansa kyyninen, niin sellaisen tyyppin kanssa voin keskustella (Rantala & Milonoff 2014).

Virtasen mukaan suurimmat kyynikot löytyvät kotisohvilta, ja olen alkanut ymmärtää miksi. Vastoin omiakin odotuksiani, jokainen haastateltavistani sanoo, että mitä enemmän he ovat maailmaa nähneet, sitä eheämmiksi heidän ihmiskuvansa ovat muuttuneet.

5 Pohdinta

Lähdin tutkimaan konfliktijournalismia ilmiönä alun perin siksi, että halusin selvittää, millainen henkilö konfliktijournalistiksi ryhtyy. Halusin tietää, poikkeako ammattilaisen tapa ajatella ja kohdata asioita kentällä merkittävästi omastani. Vaikka laadulliselle tutkimukselle tyypillisesti työni muutti muotoaan matkan varrella, olen tämän opinnäytetyön avulla onnistunut löytämään vastaukset noihin kysymyksiini.

Tutkimukseni päätarkoituksena oli selvittää, minkälaisia vaatimuksia konfliktialueella työskentely journalistille asettaa niin ammattikuntansa edustajana kuin tunteidensa varassa toimivana yksityishenkilönä. Tavoitteenani oli kolmen haastattelemani asiantuntijan ja heistä kertovan muun tutkimusaineistoni avulla luoda mahdollisimman kattava kuva niistä sisäisistä konflikteista, joita ulkomailla työskentelevä journalisti työssään kohtaa. Tutkimukseni ja siitä saamani tulokset ovat mielestäni tarjonneet uutta tietoa konfliktijournalismista yhtenä journalismin erikoistumisalueista, ja jättäneet hyvää tarttumapintaa myös aiheittani syventäville jatkotutkimuksille.

Saavuttamissani tutkimustuloksissa kaikki kytkeytyi lopulta lähtökohtaiseen ongelmaani haastateltavieni työnkuvan määrittelyssä: he eivät ole varsinaisesti ulkomaantoimittajia, eivät kirjeenvaihtajia, eivät sotajournalisteja tai -kuvaajia, mutta heillä kaikilla on työssään yhteinen pyrkimys ja tapa toteuttaa journalismia. He kaikki puhuivat ruohonjuuritason vaikuttamisesta, vieraan kulttuurin kiehtovuudesta, humanitaarisesta lähestymistavasta ja konfliktin käsitteen monimuotoisuudesta. Kaikki nämä langat yhteen vetämällä muodostui kokonaan uudenlainen käsite konfliktialueella työskentelylle: humanitaarinen konfliktijournalismi. Se kuvaa mielestäni parhaiten haastateltavieni työtä.

Tutkimukseni edetessä aineistostani esiin nousseet asiat loksahelivat kokonaiskuvassa paikoilleen. Humanitaariselle konfliktijournalismille alkoi muodostua sitä määrittäviä piirteitä. Toimintaympäristönä haastateltaviani yhdistävät tietysti ulkomaat, vieras kulttuuri ja kieli ja näiden mukanaan tuomat vaaratilanteet. Heidän työnsä keskiössä ovat vieraaseen kulttuuriin jalkautuminen, toisen ihmisen kohtaaminen ja hänen yksilöllisyytensä esiin tuominen journalistisin keinoin. Kuvassa, videossa tai tekstissä paikallisten henkilöiden selviytymistarinat voidaan liittää kontekstiin, usein tiettyyn yhteiskunnalliseen epäkohtaan, luonnonkatastrofin tai sodan luomaan kriisiin. Yksilön tarinan jakamiseen jokainen haastateltavistani tarvitsee työssään aikaa, taustatyötä, rohkeutta luottaa toisiin ihmisiin ja tehdä eettisesti vaikeita valintoja. Freelancerina toimiminen puolestaan antaa heille vapauden toteuttaa sellaista journalismia, jonka he itse kokevat mielekkääksi. Näen haastateltavieni työn ikään kuin sotajournalistin ja kriisityöntekijän toiminnan yhdistelmänä.

Yksi kiinnostavimpia tässä tutkimuksessani esiin nousseita asioita oli tekijän eli journalistin itsensä merkitys työlleen. Toimittajien brändäytymisen sanotaan olevan yksi merkittävimmistä seikoista tulevaisuuden journalismin teossa, eikä konfliktijournalismi ole poikkeus. Journalisti tekee omalla persoonallaan aiheen kiinnostavaksi yleisön silmissä. Virtasen viimeisin teos, hänen henkilökohtaisista ajatuksistaan kertova Reissukirja, ilmestyi syksyllä 2014 ja on keväällä 2015 hänen myydyin kirjansa. Yleisö on ollut kiinnostuneempi tekijästä juttujen takana kuin esimerkiksi Virtasen aiemmin julkaisemista tietokirjoista, jotka nekin käsittelevät kriisijournalismia.

Tekijät usein toivovat yleisön olevan kiinnostuneempia heidän tuotoksistaan ja aiheistaan kuin heistä itsestään. Olen kuitenkin tätä työtä tehdessäni ruvennut pohtimaan, pystyisivätkö konfliktijournalistit kääntämään tekijä-keskeisyyden asialleen eduksi? Uskon, että jos joku löytäisi keinon tuoda jutuntekoprosessin mukaan valmiiseen tuotokseen nykyistä käytäntöä vahvemmin, aihe saataisiin lähemmäksi katsojaa. Konfliktijournalisti on se, jonka toinen käsi nojaa kahvipöytäämme Suomessa ja toinen pitelee mikrofonia pakolaisleirijoukolla, joka haluaisi meidän kuulevan tarinansa. Jos tuntisimme tekijän paremmin, olisimme ehkä kiinnostuneempia myös henkilöstä, jonka hän on matkallaan kohdannut.

Journalistien brändäytymisen välttämättömyys ja julkisuuden mukanaan tuomat edut sekä haitat ovat asioita, joihin olisi ollut hyvin mielenkiintoista perehtyä. Aiheeni ympärille jäi runsaasti muitakin kiinnostavia näkökulmia. Mitkä esimerkiksi ovat konfliktijournalismin välityskanavat tulevaisuudessa, jos valtamedia jatkaa aiheiden torjumista? Mistä uusi sukupolvi tulee saamaan tietonsa ulkomailla tapahtuvista asioista? Vahvistaako vai purkako media konfliktijournalismiin kohdistuvia ennakoasenteita? Journalismin etiikkaakin voisi pohtia ulkomaantoimittajuuden kannalta vielä loputtomiin.

Laadulliselle tutkimukselle tyypillisesti työni lopputulosten luotettavuutta on haasteellista arvioida. Tuomen ja Sarajärven mukaan (2003, 135) laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa ei ole olemassa yksiselitteisesti tulkittavia ohjeita. Arviointi perinteisten luotettavuuden mittareiden, toistettavuuden ja pätevyuden, avulla on hankalaa, sillä ihminen on tutkimuskohteena hyvin ailahteleva. En myöskään ole pystynyt pohtimaan tulosteni yhdenmukaisuutta aiempiin tutkimuksiin, sillä niitä tai teoreettista pohjaa aiheestani ei ainakaan suomenkielisenä juuri entuudestaan ollut.

Luotettavuuden lisäämiseksi olen kirjannut jokaisen tutkimusvaiheeni ylös. Työhön sisällyttämäni sitaatit olen poiminut tarkasti litteroimastani aineistosta. Lisäksi kirjoitustyötäni on sen eri etenemisvaiheissa lukenut ja arvioinut useampi eri henkilö. Myös jokainen

haastateltavistani on lukenut tämän raportin, ja olen keskustellut heidän kanssaan tutkimukseni lopputuloksista. Haastateltavani pitivät kiteytystäni toimenkuvastaan hyvin onnistuneena, eikä tutkimukseni ja tiedonantajieni välillä ilmennyt ristiriitoja. Pyytämällä arvion työstäni sekä aiheeni hyvin tuntevilta haastateltaviltani että henkilöiltä, joille aiheeni oli täysin uusi, onnistuin ainakin osittain poissulkemaan kaksi kvalitatiivisen tutkimuksen ongelmaa: ”Miten tutkijan on mahdollista ymmärtää tiedonantajaa?” ja toisaalta ”Miten joku toinen ihminen ymmärtää tutkijan eli haastattelijan laatimaa tutkimusraporttia?” (Tuomi & Sarajärvi, 70–71.)

Tutkimukseni luotettavuutta olisi merkittävästi lisännyt toisen tutkijan päätyminen samantapaisiin lopputuloksiin. Ilmiön tutkiminen esimerkiksi tutkijatriangulaation avulla olisi ollut hyvin kiinnostavaa. Ryhmätyönä tehty opinnäytetyö olisi antanut tutkittavasta ilmiöstä monipuolisemman kuvan. Triangulaatiolla olisi pystytty paremmin vastaamaan myös aineiston saturaation liittyvään ongelmaan, jos jokainen tutkijoista olisi teemahaastatellut kolme asiantuntijaa. (Kananen 2010, 69–73.) Useimmiten triangulaatiota käytetään kuitenkin saman ilmiön tutkintaan erilaisin tutkimusmenetelmin. Laadullinen menetelmä ja teemahaastattelu olivat tutkimukseni kannalta toimivimmat valinnat.

Valitsemani kolmen asiantuntijan kokemus, ikä- ja sukupuolijakauma sekä erikoistuminen työssään kameraan, videoon tai kirjoittamiseen olivat mielestäni riittäviä luomaan monipuolisen kuvan tutkimukseni kohteena olevasta ilmiöstä: konfliktijournalistina toimimisesta. En kuitenkaan näe, että haastateltavieni sukupuolella tai määrällä olisi ollut merkittävää vaikutusta saamiini lopputuloksiin. Tasapuolisuuden nimissä tietysti kahden miehen ja kahden naisen haastattelu olisi ollut vielä parempi, mutta useamman kuin kolmen henkilön kuuleminen ja aineiston analysointi yksin olisi vaatinut runsaasti enemmän aikaa. Pienen otantani vuoksi en pysty sanomaan, kuinka paljon sattumalla oli osaa näitä kolmea haastateltavaani yhdistäneissä tekijöissä ja niiden perusteella muodostamassani tutkimustuloksessa. Se, että haastateltavani ovat myös työskennelleet yhdessä ja tuntevat toisensa on myös huomiotava tutkimustulosta mahdollisesti vääristävänä tekijänä.

Pystyin kuitenkin aineistoni perusteella tarkastelemaan varsin monipuolisesti ilmiöstä esiin nostamiani teemoja: konfliktijournalistin ammatillisia vaatimuksia, eettisiä valintoja ja näiden kahden muodostamia henkisiä konflikteja. Konfliktijournalistina toimimisessa niin ammattilaisena kuin yksityishenkilönä, tutkimuksessani nousi esiin kaksi itsenikin yllättänyttä asiaa. Toinen oli se, että haastateltavilleni kriisialueella toimimisessa ei ollutkaan vaikeaa heikompiensaisten vaan huonosti käyttäytyvien turistien kohtaaminen. Olin myös kuvitellut kriisialueilla työskentelyn olevan jatkuvaa kamppailua kyynistymistä vastaan, mutta kävi ilmi, että haastateltavilleni ihmiskuva on vuosien varrella vain eheytynyt. Kuten

Virtanen monesti toteaa: ”toinen puoli meistä ihmisistä on aiheuttamassa ongelmia ja toinen ratkomassa niitä.” (Virtanen 4.2.2015).

Mitä tulee kysymyksiin, jotka Georgian matkan jälkeen jäivät mieltäni askarruttamaan, pystyn katsomaan toimintaamme nyt etäämmältä. Syvemmät keskustelut asiantuntijoiden kanssa auttoivat ymmärtämään, miten suuri merkitys kokemuksen tuomalla varmuudella on. Uskon Maria Seppälää siinä, että vain juttuja tekemällä eri puolilta maailmaa voi rakentaa ammatti-identiteetin, jonka avulla erilaisia tilanteita oppii käsittelemään. Joissain tilanteissa se, että itse tietää toimivansa jonkin oikean ja hyvän asian eteen, riittää.

Tekemäni tutkimuksen perusteella uskon kyvyn, tai ainakin pyrkimyksen, asettua haastateltavan asemaan olevan yksi tärkeimmistä konfliktijournalistilta vaadittavista ominaisuuksista. Päätän tämän seikkailuni sanoihin, joihin päätin myös hakemukseni koko tutkintoni antoisimmalle, konfliktijournalismin ja sananvapauden, kurssille:

”Totuus on, ettei minulla ole aavistustakaan siitä, miten selviän epätietoisuudesta tai epä-mukavasta tilanteesta. Mutta on ihmisiä, joilla ei ole varaa valita, joutuako sellaiseen tilanteeseen vai ei. Ja jos hekin päivittäin löytävät keinon selviytyä, täytyy minunkin se löytää.”

Lähteet

- BBC News 2005. Picture power: Tragedy of Omayra Sanchez. Luettavissa: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/4231020.stm>. Luettu 9.1.2015.
- Flinkkilä, A. Yleisradio 2014. Inhimillinen tekijä: Kauhun kuvaajat, toivon todistajat. Katsottavissa: <http://areena.yle.fi/tv/2270131>. Katsottu: 22.1.2015.
- Heinonen, A. & Domingo, D. 2009. Blogit journalismin muutoksen merkinä. Teoksessa Välvirronen, E. (toim.). Journalismi murroksessa, s. 79–80, 83. Gaudeamus. Helsinki.
- Heikelä, J. & Moision, H. Radio Rock 2015. Meeri Koutaniemi Heikelä Korporaation vieraana. Kuunneltavissa: <http://www.radiorock.fi/#!/post/54dc6785e8148603000c2082>. Kuunneltu: 12.2.2015.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2004. Tutki ja kirjoita. Osin uudistettu 10. laitos. Tammi. Helsinki.
- Kananen, J. 2010. Opinnäytetyön kirjoittamisen käytännön opas. Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- Kolari, E. 2011. Unelma-ammatin kuolema – nuoren journalistin kohtuulliset odotukset. Teoksessa Matikainen, J. (toim.). Muuttuvat mediat – haasteelliset sukupolvet, s. 50–69. TAT-ryhmä/ Infor Oy. Helsinki.
- Koukkunen, K., Hosia, V., Keränen, J. & Virtamo, T. 2002. Sivistyssanakirja. Toinen uudistettu painos. WSOY. Helsinki.
- Koutaniemi 2.3.2015. Toimittaja–valokuvaaja. Meeri Koutaniemi Photography. Haastattelu. Helsinki.
- Kovanen, I. 2015. Mikä sai miehet luopumaan naisten silpomisen tukemisesta – Meeri Koutanimen kuvat Etiopiasta. Helsingin Sanomat. Luettavissa: <http://www.hs.fi/ulkomaat/a1423108699871>. Luettu: 26.2.2015.
- Kuutti, H. 2002. Tutkittu juttu – Johdatus tutkivaan journalismiin. Atena kustannus Oy. Jyväskylä.
- Lehtinen, A. 2013. Journalismin uusi ulottuvuus. Etiikka.fi. Laajempi versio blogista julkaistu Journalismikritiikin vuosikirjassa 2013. Luettavissa: <http://etiikka.fi/media/journalismin-uusi-objektiivisuus/> Luettu: 23.3.2015
- Matikainen, J. 2011. Yleisöjen sukupolvet – vastaanottajista tuottajiin? Teoksessa Matikainen, J. (toim.). Muuttuvat mediat – haasteelliset sukupolvet, s. 25–29. TAT-ryhmä/ Infor Oy. Helsinki.
- Mäntylä, J. 2008. Journalistin etiikka. Toinen uudistettu painos. Gaudeamus Helsinki University Press. Helsinki.
- Pukkila, J. 2013. Vuoristo-Karabahin konflikti Etelä-Kaukasian turvallisuuspoliittisessa tilanteessa ja konfliktin ratkaisumahdollisuudet. Maanpuolustuskorkeakoulu. Luettavissa: http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/90906/PukkilaJJ_EUK65.pdf?sequence=2 Luettu: 11.4.2015

- Purtonen, H. 2015. Suomi lehdistönvapauden ykkönen jo kuudetta vuotta. Toimittajat ilman rajoja. Luettavissa: <http://toimittajatilmanrajoja.fi/tiedote-suomi-lehdistonvapauden-ykkonen-jo-kuudetta-vuotta/>. Luettu: 13.3.2015.
- Raittila, P., Koljonen K. & Väliverronen, J. 2010. Journalism and School Shootings in Finland 2007-2008. Tampere University Press and the Authors. Tampere.
- Rantala, R. & Milonoff, T. Yleisradio 2014. Vieraana Rauli Virtanen Docventuresissa: Kaikkea pitää kyseenalaistaa. Kuunneltavissa: <http://ohjelmaopas.yle.fi/1-2379890>. Kuunneltu: 8.1.2015.
- Retief, J. 2002. Media ethics – An introduction to responsible journalism. Oxford University Press Southern Africa. Cape Town.
- Rodgers, J. 2012. Reporting conflict. Palgrave Macmillan. Hampshire.
- Seppälä 26.1.2015. Toimittaja–ohjaaja. Yleisradio. Haastattelu. Helsinki.
- Seppälä, M. 2014. Yle Kulttuuri ja viihde. Tekijänä Meeri Koutaniemi. Katsottavissa: <http://areena.yle.fi/tv/2180619>. Katsottu 14.4.2014.
- Sillanpää, S. 2015. Nigerian verilöyly saattaa olla pahin ääri-islamistisen Boko Haramin historiassa. Helsingin Sanomat. Luettavissa: <http://www.hs.fi/ulkomaat/a1420864678128>. Luettu: 11.1.2015
- Suomen pakolaisapu 2015. Tietoa pakolaisuudesta – pakolaissanastoa. Luettavissa: <http://www.pakolaisapu.fi/fi/tietoa/tietoa-pakolaisuudesta/pakolaissanastoa.html>. Luettu: 23.3.2015
- Tolonen, R. 2015. Suomalaisilla on todellisuutta synkempi kuva kehitysmaiden tilasta. Helsingin Sanomat. Luettavissa: <http://www.hs.fi/ulkomaat/a1421213887331>. Luettu: 15.1.2015.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2003. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 1.- 2. painos. Tammi. Helsinki.
- Uskali, T. 2007. Ulkomaanuutisten uusi maailma. Vastapaino. Tampere.
- Vehkoo, J. 2011. Painokoneet seis! Kertomuksia uuden journalismin ajasta. Teos. Jyväskylä.
- Venäläinen, R. 2014. Toimitukselta: Lukijoilla on oikeus tietää totuus myös vaikeista ja vastenmielisistä asioista. Helsingin Sanomat. Luettavissa: <http://www.hs.fi/mielipide/a1389334570057>. Luettu: 11.1.2014.
- Virtanen, R. 2014. Reissukirja – Matkalla kaikissa maailman maissa. WSOYpro Oy. Helsinki.
- Virtanen, R. 4.2.2015. Toimittaja. Rauli Virtanen Productions. Haastattelu. Helsinki.
- Yleisradio 2014. Docventures esittää: War Photographer. Christian Frei Filmproductions, Sveitsi 2001. Katsottavissa: <http://areena.yle.fi/tv/2246159>. Katsottu 24.9.2014.
- Wancke, N. Yleisradio 2012. Aamu-TV:n vieraana sotakuvaaja Niklas Meltio. Katsottavissa: <http://areena.yle.fi/tv/1435926>. Katsottu: 11.2.2015.